

כתבי מינוי לקופת ההקדש בצנעא במאה השמונה עשרה

א. הקדמה

עוד מתקופה קדומה הייתה בצנעא בירת תימן קופת הקדש לטובת העניים. מהכספים שנאספו בקופה זו היו דואגים לסיפוק צורכי העניים פעמיים בשנה, בתקופת מועדי פסח וסוכות. זה כבר פורסם כתב מינוי מתשרי תקמ"ג (1782) לממונים על הקדש זה, בחתימת עשרים וארבעה אישים; הוא הודפס בתעתיק ובתרגום אך בשיבושים אחדים, ונלווה לפרסום תצלום של כתב המינוי.¹ במאמר זה אחשוף כתב מינוי נוסף, מאייר תקמ"ח (1788), היינו כשש שנים לאחר כתב המינוי הנזכר, ועליו חתומים עשרים ושבעה אישים. שני כתבי המינוי נכתבו בערבית-יהודית, ובמאמר זה אביא את תעתיקם ותרגומם ואדון בתוכנם. מן הדיון בקופת ההקדש ובכתבי המינוי הנזכרים אפשר ללמוד על קופת ההקדש בצנעא בכלל ובתקופה הנדונה בפרט וכן על הממונים ותפקידיהם בשנים הנזכרות.

ב. קופת ההקדש בצנעא

על חובתה של הקהילה להחזיק קופת צדקה כתב הרמב"ם: 'מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה'.² קופת ההקדש בצנעא בירת

1 לפרסום זה ראו להלן, הערה 25.

2 משנה תורה, הלכות מתנות עניים ט, ג. בלשון דומה כתב ר"י קארו בשולחן ערוך, יורה דעה, סי' רנו, א. וראו גם: רצאבי, ה, סי' קסט, הערה קב, עמ' רעה.

תימן נועדה בעיקר לסייע לעניי העיר בפסח ובסוכות.³ בימים אלה שבתו האנשים ממלאכתם, וההוצאות לסיפוק מאכל ומלבוש לבני ביתם היו מרובות, והן הכבידו בעיקר על העניים, שאף בימים כתקנם פרנסו את עצמם בדוחק רב.⁴ על זמן התקנה שהסדירה את מקורות המימון של קופת ההקדש בצנעא ואת מטרותיה אביא מדבריהם של שניים מחכמי תימן הבולטים במאה העשרים, הרב עמרם קורח והרב יוסף קאפח, שחיו בצנעא, ושכל אחד מהם כתב ספר על חיי יהודי העיר.⁵ הרב קורח, שכיהן כרב הראשי האחרון של יהודי תימן בגלותם, כתב:

הראשונים, מזמן היותם במדינת צנעא, ראו כי בהגיע המועדים לא ימצאו העניים מחייה לנפשותם, וזה ממה שאסור להעלים עין כשאר⁶ ימות השנה, כ"ש [כל שכן] בחגים שחייבים לשמח אביוניהם, כנודע, ודי להם מה שסבלו דוחק וחרפת רעב כל השנה. לכן תקנו שהזבחים הנשחטים בבית המטבחים הציבורי, כל העורות והחלבים שלהם, יגבה אותם גזבר הממונה, ומוכרם יום יום⁷ ומשמר הדמים אצלו, ובהגיע חג הסוכות מחשבים ביה"ד [בית

3 בשנת תרע"ד (1914) פרצה מחלוקת בצנעא על היחס לתורת הקבלה ולמנהגים ברוח תורה זו. מחלוקת זו גרמה לפילוג של הקהילה בצנעא לשני מחנות, עיקשים ודרדעים. בשנות השלושים שוב התפצלו הקהילה ובתי הכנסת שלה למחנות הנזכרים, הפעם עקב מחלוקת על גביית מס החסות, אולם קופת ההקדש לא התפלגה. ראו: גמליאל, פקודי תימן, עמ' 229-230. במאה השמונה עשרה כתב ר' יחיא צאלח (מהרי"ץ) בעניין קהל שנחלקו לשני בתי כנסת: 'עורות של בהמות הנשחטות ונמכרות לכל הצבור הדין נותן שייחלקו בין שתי הבתי כנסיות' (מהרי"ץ, א, סי' יד). ראו גם: קורח, עריכת שולחן: ילקוט חיים, אורח חיים, ב, סי' קנד, יז, עמ' קב.

4 גויטיין, עמ' 214.

5 קורח, סערת תימן; קאפח, הליכות.

6 כך בנדפס, ובכתב־היד כפי שצריך להיות: 'בשאר'. תודתי למאיר קורח מירושלים שהעביר לי תצלום של כתב־היד של סבו הרב עמרם.

7 נראה שקורח לא חש לדקדק בדבריו אלה, שהרי לא ייתכן שמכרו כל יום כמות קטנה של עורות וחלבים; מסתבר שהכוונה שהגזבר הממונה גבה אותם יום־יום, ומכרם ושמר את הדמים אצלו, והמילים 'יום יום' כוונו לגבייה בלבד. בעניין זה כתב קאפח שהגבייה נעשית מדי יום, והמכירה – מדי שבוע. ובאשר למכירת החלבים כתב קאפח שהמכירה לעושי הסבון התבצעה 'אחת לשלושה חדשים או יותר'. ראו: קאפח, הליכות, עמ' 100; קאפח, קהילת צנעא, עמ' 864. על

הדין עם הגזבר, הסכום המקובץ מר"ח [מראש חודש]⁸ ניסן עד סוף אלול, ומחלקים אותו לעניים לחג הסכות, ומה שיתקבץ אחרי כן מתחילת⁹ תשרי עד סוף אדר, מחלקים אותו לחג הפסח, וכן על זה הסדר שנה שנה.¹⁰

בראשית דבריהם העירו קורח וקאפח שהתקנה בדבר מתן העורות והחלבים מן הבהמות שנשחטו לטובת קופת ההקדש תוקנה בתקופה קדומה. קורח כתב: 'הראשונים, מזמן היותם במדינת צנעא' וכו', וכוונת דבריו שהתקנה תוקנה בקהילת צנעא עוד בזמן שיהודיה גרו בעיר, קודם לגלות בשנת תל"ט (1679), שאז נדרשו לעזוב את מקום מושבם ולגלות למוזע שבדרום תימן. לאחר ששבו הם הקימו שכונה חדשה ליד העיר צנעא וחידשו הנהגות שהיו להם קודם הגלות, ובהן קופת ההקדש, כפי שכתב קורח במקום אחר: 'כשהתחילו להתיישב נתנו אל לבם גדולי הדור לסדר עניני הקהלה הדתיים הכלליים, כפי מה שהיו מיוסדים בזמן היותם במדינת צנעא... קופה של צדקה הנק'וראת] מזמן קודם "קדש" או "הקדש"¹¹. נראה שקורח הסתמך בכך על תעודות קדומות שהיו בידו, וראיה לדבר ממה שכתב באיגרת ששלח לבתי כנסת בצנעא, שיש חרם בהסכמת שבעים ושניים זקנים על מי שיעלים עורות וחלבים השייכים לקופת ההקדש.¹² מובן שנוסח החרם היה לנגד עיניו, וכנראה נכתב שם תאריך

הרב הראשי יחיא יצחק הלוי, שפעל בהצלחה לטובת קופת ההקדש, נכתב שהיה מזכר מדי יום את העורות לבורסקאים.
ראו: איש ימיני, ג, עמ' פב.

8 משום שבסוף חודש אדר וכן בסוף חודש אלול כבר העביר הממונה על קופת ההקדש את כל הכספים לחלוקה לעניים לחג הקרוב, כך שמה שהתקבץ מתחילת ניסן ומתחילת תשרי נועד לחג הבא, שחל כעבור כחצי שנה.

9 במשפט הקודם כתב מראש חודש, וכאן לא כתב מראש חודש, כי הוא ראש השנה, שאסור להתעסק בו בכך. סגנון זה מלמד על דייקנותו של קורח, כפי שרואים זאת בכל חיבוריו.

10 קורח, סערת תימן, עמ' קיג. ברוח דומה כתב קאפח. ראו: קאפח, הליכות, עמ' 100; קאפח, קהילת צנעא, עמ' 864. ראו גם: גויטיין, עמ' 214; נחשון, הנהגת הקהילה, עמ' 213-223; הלוי, עמ' 71.

11 קורח, סערת תימן, עמ' יג-יד.

12 ראו בספרו של נכדו הרב שלמה קורח, עריכת שולחן, א, עמ' ד; קורח, עריכת שולחן: ילקוט חיים, אורח חיים, ה, סי' תכט, סעיף ב, עמ' כג-כד. שלמה קורח העיר בעניין זה שהקצבים העלו את מחיר הבשר בגלל הפרשת העורות והחלבים להקדש, ושהעשירים קנו יותר בשר וכך סייעו יותר לקופת ההקדש. ראו: קורח, עריכת שולחן, א, עמ' ו; קורח, עריכת שולחן: ילקוט חיים,

שקדם לגלות מווע. ועוד העיר קורח על כתב מינוי לקופת ההקדש מן המאה השמונה עשרה שתצלמו פורסם באחד הספרים, שיש דומים לו מתקופה קודמת ומתקופה מאוחרת ממנו.¹³ לעומתו קאפה, שלא היו בידו תעודות כאלה, כתב בלשון כללית: 'אבות הישוב לפנים תיקנו' וכו', כך שאי אפשר להבין אם כוונתו ליישוב החדש שאחרי גלות מווע או קודם לכך.¹⁴

העורות והחלבים נגבו לקופת ההקדש מן הבהמות ששחטו הקצבים, ושבשרן נמכר לציבור. קאפה העיר שכאשר חברי הקהילה שוחטים באופן פרטי לחלוקה ביניהם, אם מספר השותפים הוא מארבעה ומעלה – העור והחלבים להקדש; ואם פחות מארבעה – העור והחלבים שלהם. ואילו קורח כתב באיגרת לבתי הכנסת בצנעא שאם השותפים הם משלושה ומעלה – העור והחלבים להקדש.¹⁵ על שכרם של העוסקים בגביית העורות והחלבים ובמכירתם כתב קורח:

ה, עמ' כו. באיגרות נוספות מהמחצית הראשונה של המאה העשרים נזכר החרם בעניין קופת ההקדש. הרב הראשי יחיא יצחק הלוי העיר על כך בשתיים מאיגרותיו: 'ואלד' ביתחייל עלי אלגלד ואלשחם חק אלעניים, וקאלו מא קטע [ומי שמרמה על העורות והחלבים של עניים, ואמרו לא פגע בם] חרם קדמונים, יעלמו [ידעו] שסוף הכבוד לבא. וכל אחד ישגיח על מאנין תבירין דקב"ה הצנועים והראויים, לשמח לב האמללים ביו'ם] חגנו'; 'איצא לא יכפאכם אן בה בעץ נאס בידבחו מן אלבקר ואלגנם, ויתקסמוהן או ישארכוהן ויטמעו אלגלוד ואלשחום [כמו כן לא נעלם מכם שיש מעט אנשים שוחטים מהבקר והצאן, ויתחלקו ביניהם, או ימכרו את זה, ויגזלו העורות והחלבים], ועושים עין של מעלה כאלו אינה רואה, ויאמרו לא יראה יר' [יה] ולא יבין אלקי יעקב. והד' א [זה] גל עניים. וחית' ופי ד'אלך [והואיל ויש בזה] תקנת קדמונים וחרם ב"מ [בר מינין] עלי' מן כ'אלף אלתקנה [על מי שיעבור על התקנה], השי"ת [השם יתברך] אשר כבודו מלא עולם, יביא במשפט על כל נעלם. והד'א מא יכ'ארגנא ענדה [זה מה שיועיל לנו לחנינה אצלו] יתברך' (איש ימיני, ב, עמ' כא, מג-מד). באיגרת שעליה חתומים הרב חיים משרקי והרב משה אביץ נכתב: 'ואלד' ביתחייל עלא גלוד אלהקדש ואלשחום פהו דאכל בכלל החרם [וגם מי שמערים על עורות ההקדש והחלבים הריהו כלול בכלל החרם]' (גמליאל, היהודים, א, עמ' 99).

¹³ קורח, סערת תימן, עמ' קיד. וראו גם לקמן, בתחילת סעיף ג.

¹⁴ על קופת ההקדש קודם לגלות מווע ראו גם: טובי, עמ' 54 והערה 26.

¹⁵ קורח, עריכת שולחן, א, עמ' ד. גם גויטיין כתב שבצנעא חלה חובה למסור את העורות והחלבים להקדש אם השתתפו בשחיטה שלושה אנשים לפחות. ראו: גויטיין, עמ' 214. איתן יצחק הלוי העיר שתקנת העורות והחלבים חלה

בכל דור, מעמידים גבאים לעזור לגזבר בגביית העורות והחלבים ומכירתם וכו' כנז"ל [כנזכר למעלה], בשכר קצוב לא יהיה יותר על חמשה אחוז למאה, ובאיזה זמנים היו אנשים נאמנים מתנדבים ומעמיסים על עצמם לגבות ולחלק בהנם, צדקה וחסד לטובת העניים.¹⁶

על ייעוד הכספים של קופת ההקדש כתב קאפח:

כספים הנכנסים כל שנה, מדמי העורות והחלבים, מצטברים לכמות חשובה, ומשמשים לתמיכה באנשים עניים ובייחוד בחולים עניים. כן מוציאים מקופה זו לתכריכין ושאר צרכי קבורה למתים עניים. היו מוציאים מקופה זו תמיכה לפועלי הניקיון (המקמצים, מנקי המחראות)¹⁷ בימות הגשמים, שאינם יכולים להתפרנס ממקצועם. היתרה מתחלקת בפרוס הפסח ובפרוס החג לכל עניי העיר, על ידי ועדה מראשי העיר ונכבדיה, והם היו אחראים שהחלוקה תיעשה בצדק.¹⁸

ואילו קורח כתב בעניין זה:

ואין מוציאים מקופה זו לשום צורך כללי, ואפילו לפרנסת עניים, זולתי דמי מצעות ממחצלאות, לבתי ספר של תשב"ר [תינוקות של בית רבן],¹⁹

אם היו ארבעה שותפים לפחות. ראו: איש ימיני, ב, עמ' כא, הערה 142.

16 קורח, סערת תימן, עמ' קיד. הוא כתב על הרב יחיא בן יהודה צאלח, שהיה ממונה על קופת ההקדש בשליש הראשון של המאה התשע עשרה: 'ברצון טוב נתעסק בכל עיני הצבור לשם שמים, לא להתגדל ולא לקבל פרס. העמיס על עצמו עול כבד בחנם לגבות העורות והחלבים השייכים לעניים ולמכרן, לאסוף הדמים ולחלקם לעניים, כפי תקנת הראשונים כנז"ל' (שם, עמ' כה).

17 על גזרת המקמצים בתימן ראו: קורח, סערת תימן, עמ' כ-כז, עט; ניני, תימן וציון, עמ' 34-37.

18 קאפח, הליכות, עמ' 100. במקום אחר כתב קאפח ברוח דומה: 'מכספים אלה נתמכו בעיקר פועלי ניקיון המחראות, והיתר היה מתחלק לעניים אומללים ביותר בפרוס הפסח ובפרוס הסוכות. פעמים נתמכו במידת מה אך תלמידי חכמים' (קאפח, קהילת צנעא, עמ' 864).

19 בתימן לא ישבו על כיסאות, ותלמידי החדר ישבו ללמוד על מחצלות שהיו עשויות מעור בהמה. אני, שנולדתי בישראל, במושב זבדיאל, למדתי בילדותי אצל המארי מבוקר עד ערב

או תכריכין וחפירת קבר, למת שלא השאיר אחריו דבר, דמתקרי ממון, ותיקון המטות שנושאים בהם המתים, ותיקון כלי חפירת הקברות, ותיקון מקואות הטהרה אם נתקלקלו, או אם יש חיה²⁰ עניה עזובה שאין משגיח עליה, ומצעות מעור כבשים מעובדים במקום ישיבת חברי ביה"ד. כשמחלקים הסכום הנז"ל בחגים, נותנים לב"ד [לבית דין] חלק שוה, לכל אחד משלשתם, יען כי פלם מפקחים ומשגיחים על עניני הקופה בשיתוף שוה. ומחלקים לכל עני כפי מכסת אנשי ביתו, ומעניקים כראוי למלמדי תינוקות ות"ח [ותלמידי חכמים] והזקנים הכושלים היתומים והאלמנות.²¹

מדברי שניהם עולה שמלבד התמיכה בעניים בתקופת החגים היו לכספי ההקדש עוד מוטבים וייעודים, כמו יולדת ענייה, חולים עניים, צורכי קבורה ותכריכים לעניים, פועלי הניקיון שהיו מושבתים מעבודתם בימות הגשמים, ותיקון מקואות ומצעים לישיבה לחברי בית הדין ולילדי בתי הספר. על דברי קאפח 'תמיכה באנשים עניים וכיחוד בחולים עניים' יש להעיר כי גם עניים בריאים קיבלו תמיכה במשך השנה; ואולי הכוונה למקרים יוצאי דופן ולתמיכה בענייני מסוים או לתמיכה סמלית, אבל בחגים קיבלו כל העניים לכל צורכי מזונם. בענייני קבורה מפורש בדברי קורח וקאפח שרק לעניים ניתנה תמיכה להכנת תכריכים ולחפירת קבר, אבל בדברי קורח מפורט שהתמיכה בשאר צורכי קבורה, כגון תיקון המיטות ותיקון כלי חפירה, נועדה לכל בני העיר ולא רק לעניים, כי הם שימשו את כולם. קאפח העיר על תשלום נוסף מקופת

להוציא הפסקה קצרה בצהריים, והיינו יושבים על הקרקע על קרטונים או שק, שהיו תחליף למחצלות. הרב איתמר חיים כהן סיפר לי ששמע מהרב יוסף צובירי זצ"ל את המעשה הזה. אחד מחשובי המלמדים בצנעא במחצית הראשונה של המאה העשרים, הרב יהודה עמר, פגש ברחוב את הרב הראשי יחיא יצחק הלוי, שהיה מטפל בקופת ההקדש, וצעק לעברו: 'יא מארי, עיני כל ישראל נשואות אליך'. הוא לא הספיק להשלים דבריו, והרב הראשי הבין את דרישתו ואמר לו: 'אתה זקוק למחצלות? תאמר ישר ללא הקדמות', ומיד רשם לו פתק ובו הוראה לגזבר לתת לו סכום מסוים בעבור זאת.

הכוונה ליולדת. ²⁰

קורח, סערת תימן, עמ' קיג. שמואל יבנאלי, שיצא לתימן בשליחות המשרד הארץ-ישראלי, כתב בעניין זה בשנת תרע"א (1911) במכתב מצנעא: 'את היתומים מגדלים, את הבתולות העניות משיאים ובזקנים ובעלי מומים תומכים, והכל מקופת ההקדשות, שהכנסותיה הן עורות השחוטות וחלבן' (יבנאלי, עמ' 104). על התמיכות מקופת ההקדש בקהילת צנעא ראו גם: הלוי, עמ' 71-72.

ההקדש: אם נטרפה בהמה לאחד הקצבים, העור והחלבים היו שייכים לו, והוסיפו לו תמיכה מועטת מקופת ההקדש כפיצוי על ההפסד שנגרם לו.²² החלטת החלוקה התקבלה לדברי קאפח בוועדה שהייתה מורכבת מראשי הקהילה ונכבדיה,²³ וקורח העיר שחברי בית הדין פיקחו על ענייני קופת ההקדש.²⁴

ג. תוכן כתבי המינוי

כתבי המינוי בעניין קופת ההקדש נכתבו כדי להסדיר את הגבייה לטובת העניים וכן את תפקידי הממונים על קופה זו. כדי לתת משנה תוקף לנאמר בכתבי המינוי חתמו עליהם חברי בית הדין וראשי הקהל, שהיו נוכחים במעמד. על המינוי לקופת ההקדש כתב קורח:

אם הממונה יתפטר או יאסף לב"ע [לכית עולמו], ביה"ד באותו זמן ממנים במקומו איש נאמן והגון, אחרי התייעצות עם רבני וחשובי הקהל, וכותבים המינוי ותוכו רצוף תנאים [שמסמיכים אותם אל התקנה הקדומה, ומחזקים התנאים האלה בכח חרם קדמונים, שלא לשנותם ושלא לפרוץ גדר, וחותמים עליו ביה"ד וכל העומדים בהסכמה, כעין מינוי הגזבר מ"ו [מורנו ורבנו] סאלם ן' סלימאן הכהן אלעראקי, שנכתב בבית דינו של מהרי"ץ [מורנו הרב יחיא (בן יוסף) צאלחן ז"ל המצולם בספרו שו"ת 'פְּעֵלַת צַדִּיק',

²² יהודה לוי נחום, שהוריו היו קצבים בצנעא, כתב בעניין בהמה שנטרפה: 'הנוהג בעיר צנעא היה, שאם נטרפה הפרה כל ההפסד חל על הקצב, כי בשר הטרפה אינו נמכר לגויים, הואיל והגויים אינם אוכלים משחיטת היהודים. כעזרה לקצב משלמים לו מקופת ההקדש של הקהילה סך השווה למחיר העור והחלב של הבהמה שנטרפה ואלו הבשר נזרק ככלי אין חפץ בו. נוהג היה בצנעא, שילדי הקצבים לוקחים נתחים מבשר הטרפה ומכריזים ברחובות העיר: "חראם בביץ" [בשר טרפה תמורת ביצים], ומגדלי העופות מחליפים בשר זה בביצים כדי להאכיל את העופות. אבל אין בכך כדי להציל את ההפסד המרובה לגמרי' (נחום, עמ' רנה). ברוח דומה כתב הלוי, עמ' 72.

²³ קאפח, הליכות, עמ' 100.

²⁴ קורח, סערת תימן, עמ' קיג.

הנרפס בתל אביב התש"ו,²⁵ אשר כדומה למינוי זה, נמצאים תעודות לכמה גזברים שקדמו לו ושעמדו אחריו.²⁶

לקמן אסקור את כתב המינוי שאליו רמז קורה בסוף דבריו, ואחריו כתב מינוי שנכתב כשש שנים מאוחר יותר.

1. כתב המינוי מתשרי תקמ"ג (1782)

על פי האמור בכתב המינוי הוטל על הציבור להפריש לטובת קופת ההקדש את העורות והחלבים מכל בהמה שנשחטה בבית המטבחים או בשותפות. כמו כן הוטל לטובת קופת ההקדש תשלום מס על השחיטה ומס על הצימוקים, שהיו מצרך מבוקש לשם עשיית יין לקידוש ויין שרף (ערק).

א. האישים הנזכרים בכתב המינוי ותפקידיהם

בתעודה הזכרו ארבעה אישים שעסקו במישרין או בעקיפין בקופת ההקדש: הרב הרון (אהרן) בן הרב יחיא הכהן עראקי – נשיא הקהילה היהודית בצנעא.²⁷ מעטים הפרטים הידועים עליו, ונראה שלא היה לו שום תפקיד ביצועי, משום שבדרך כלל לא התערב הנשיא בענייני קופת ההקדש.²⁸ הרב סאלם בן סלימאן הכהן עראקי – הממונה הראשי על קופת ההקדש. סעיד קצאעי – תפקידו היה לאסוף את העורות, להשתמש בחלקם ולמכור את חלקם לחבריו מעבדי העורות; את התמורה הכספית לעורות היה עליו להעביר לידי הממונה על קופת ההקדש סאלם הכהן עראקי.²⁹

25 ראו תצלום כתב המינוי והתרגום של שלום יצחק הלוי: מהרי"ץ, מהדורת הלוי, דפי ההקדמה לחלק א; נדפס בשנית: נחשון, צנעא, עמ' 32-33; ובשלישית: מהרי"ץ, מהדורת רצאבי, א, עמ' 158-159; ולהדפסה נוספת של התרגום בתוספת התעתיק ראו: נחשון, הנהגת הקהילה, עמ' 415-416.

26 קורה, סערת תימן, עמ' קיד. על הממונים כתב קאפח:

'על כספי קופה זו וחלוקתם נתמנו אנשים נאמנים רצוים ומקובלים על כל הקהילה' (קאפח, קהילת צנעא, עמ' 864).

27 נחשון, דיוקנאות, עמ' 164-166.

28 קורה, סערת תימן, עמ' קיג.

29 בפנקס בית הדין הוא נזכר כמי שעסק בעיבוד העורות עוד לפני התאריך של כתב המינוי הנזכר. ראו: ניני, אלמסודה, סי' א'כג, עמ' 353. בפנקס בית הדין לא צוין התאריך, אך בעניינים שנכתבו לפני העניין הנזכר ואחריו נרשם התאריך אייר בע"ו (לשטרות, דהיינו תקמ"ה, 1765), דבר המלמד

הרב יחיא בן הרב דוד משרקי – עוזר לממונה הראשי, סאלם הכהן עראקי, במספר תחומים: קבלת הֶחֱלָב, פיקוח על תמחור העורות על מנת שלא יהא הפסד לעניים, ווידוא מילוי חובתם של השוחטים הפרטיים לתת את החלבים והעורות לעניים כפי התקנון. כמו כן היה עליו לתבוע מדי שבוע את דמי התדיר מכל מי ששחט ולרשום אותם.³⁰

ב. השימוש בכספי העניים להלוואה וכאמצעי תשלום בכתב המינוי הוזכרו תשלומים מקופת ההקדש למספר גורמים: שכר על העבודה לקופת ההקדש וכן תשלומים לגורמים שלא היו קשורים בפעולתם לקופת ההקדש, וגם שלא לצורך תמיכה בעניים. ככל המקרים מדובר באנשי ציבור שנוקקו לסכום כסף לשם עבודתם למען הקהילה. שכרו של הרב יחיא משרקי – שכר שבועי של רבע גרוש וחצי מעשר, כלומר 5 אחוזים מהכסף שייגבה, בעבור תפקידו שנוכרו לעיל. הלוואה לנשיא – בהמשך התעודה נזכר שהנשיא רשאי, ברשות בית הדין, לקחת הלוואה מקופת ההקדש לצרכים ציבוריים נחוצים, תמורת הפקדת משכון. מתן ההלוואה הותנה בהחזרתה כחודש לפני החג, כדי שלא ייגרע מחלקם של העניים בקופת ההקדש לצורכי החגים.³¹

שגם העניין הנזכר היה באותו החודש. מהר"ץ עסק בכתבת ספרי תורה, ובעניין זה כתב ששילם לצאלח קצאעי גרוש אחד תמורת יריעות קלף שהיה עליו לספק לו. מסתבר שצאלח זה היה בן משפחתו של סעיד הנזכר, משום שהמשפחה עסקה באותו מקצוע. ראו: רצהבי, תעודות ומקורות, עמ' 256, 258. ³⁰ הוא נולד בשנת תצ"ד (1734) לערך ונפטר בשנת תקס"ט (1809). נמנה עם חברי בית הדין, והיה בנו של הרב דוד משרקי, מחכמי תימן הבולטים במאה השמונה עשרה. בשנת תקמ"ה (1785) מונה לחבר בית הדין במינוי זמני, ובשנת תקנ"ה (1795) התמנה לדיין קבוע. ראו: קורח, סערת תימן, עמ' כג-כד, קעג; נחשון, דיוקנאות, עמ' 90-91; גברא, א, עמ' 367-368, הערך 'משרקי, יחיא בן מרי דוד'. ³¹ על הלוואה שניתנה מקופת ההקדש לנשיא הקהילה הרב סלימאן בן הרב יוסף עראקי בשנת תק"ף (1820) ראו: מסוודה, ב, עמ' 445. נחשון דן בעניין והביא את הנוסח שנכתב ב'מסוודה': ראו: נחשון, הנהגת הקהילה, עמ' 227, 413-414; חבר, עמ' 46-47. הרב סלימאן נזכר גם לקמן בתחילת כתב המינוי משנת תקמ"ח כמי שהתפטר מתפקידו בניהול קופת ההקדש.

שכר למשרתים בקהילה – חמישה חרוף שולמו כל שבוע למורי שלימד את הילדים תורה, ולפי הצורך גם לסופר בית הדין, שהיה אחראי לרשום את פסקי בית הדין, וכן לקברן, שעשה חסד של אמת עם הציבור בדרכם האחרונה.

ג. אזהרה על תוקף כתב המינוי

בחלק האחרון של כתב המינוי הוטל חרם, ששורשו בתקופה קדומה, על מי שערער על הצהרתו של הממונה על קופת ההקדש בדבר סכום הכסף שהצטבר מאיסוף החלבים והעורות, הצהרה שניתנה במעמד חברי בית הדין ובמעמד ראשי הקהילה. כמו כן נכתב כי מלבד האישים שזכרו לעיל, שהם ישרים ונאמנים, כל מי שעושה שימוש לא ראוי בעורות או בחלבים, נכשל בחרם. עוד הודגש שהאחראי הראשי סאלם הכהן עראקי ועוזרו יחיא משרקי קיבלו עליהם את המינוי בתנאי שיכירו בהם כנאמנים, ולא ידרשו מהם להישבע בענייני הקופה.

ד. חתימות העדים

על כתב המינוי חתמו עשרים וארבעה אישים: שלושת חברי בית הדין ועשרים ואחד מראשי הקהל. שלושת החותמים הראשונים היו חברי בית הדין: אב בית הדין הרב יחיא בן יוסף צאלח (מהרי"ץ)³² והדיינים הרב שלמה בן ישועה³³ והרב יחיא בן הרב יהודה צעדי.³⁴

2. כתב המינוי משנת תקמ"ח (1788)

גם על פי כתב מינוי זה הוטל על הציבור להפריש לטובת קופת ההקדש את העורות והחלבים מכל בהמה שנשחטה בבית המטבחים או בשותפות.³⁵

³² גדול פוסקי תימן, נולד בשנת תע"ד (1714) לערך ונפטר בשנת

תקס"ה (1805). שימש כדיין משנת תקי"ח (1758), ומאוחר יותר כאב בית הדין עד פטירתו. ראו עליו: גימאני, שטר צאלח, עמ' 129.

³³ נולד בשנת ת"ף (1720) לערך ונפטר בשנת תקנ"ה (1795).

נמנה עם חברי בית הדין. ראו: קורח, סערת תימן, עמ' כג,

קעג, מס' 21; נחשון, דיוקנאות, עמ' 89; גברא, א, עמ' 71, הערך 'מליאל, שלמה בן ישועה'.

³⁴ נולד בשנת תצ"ג (1733) לערך ונפטר בשנת תקס"ח (1808).

נמנה עם חברי בית הדין והיה בנו של הרב יהודה צעדי, מחכמי תימן הבולטים במאה השמונה עשרה. ראו: קורח, סערת תימן; נחשון, דיוקנאות, עמ' 89-90; גברא, א, עמ' 531-532, הערך 'צעדי, יחיא בן מרי יהודה'.

³⁵ כשנה לאחר התקנה הנוכרת הופיע בפנקס בית הדין בצנעא פסק בעניין החלבים בזה הלשון: 'פסק הדין באן אלמצאבנה

א. האישים הנזכרים בכתב המינוי ותפקידיהם

בתעודה הוזכרו שני אישים שעסקו במישרין בקופת ההקדש:

יוסף בן הרב יחיא הכהן עראקי – הממונה הראשי על קופת ההקדש לאחר התפטרותו של סלימאן בן יוסף הכהן עראקי. שני האישים הללו וסאלם בן סלימאן הכהן עראקי, שנזכר בתעודה הקודמת, היו נכדיו של השר ר' שלום עראקי.³⁶ הכסף ממכירת העורות והחלבים הועבר אל הממונה הראשי, והוא שמר אותו בקופה עד לחלוקתו לעניים מדי שישה חודשים.³⁷

יוסף בן מסעוד חמדי³⁸ – כנראה בנו של הרב מסעוד חמדי, שנמנה עם נכבדי הקהילה.³⁹ בתעודה שלפנינו הוזכרו רק חלק מתפקידי: 'עומד בעת פתיחת הבטן וקיבוץ החלב ועזרתו ליוסף בגביית החומש'. בהמשך התעודה נזכרה עזרתו לממונה יוסף במידה שיצטרך לו.⁴⁰

מחוייבים 'סלמו קימה' אלשחם חק אלעניים חק אלסתה אלשאהר אלמאציייה מן סער ת'מאנייה קרוש אלמאה' אלרטל קרוש עדדי צרף אלמולא חאלת מן אלצריבה אלגדיד ולא עלא אלעניים נקץ ואלפשרה אלד' קד כאן געלנא לס להא ת'בות. יום א' שביעי אייר ב"ק והכל שריר וקיים [נפסק הדין שעושי הסבון מחוייבים לשלם דמי החלב של העניים של ששת החודשים שעברו במחיר שמונה גרוש למאה רטל, גרושים ספורים ומנויים בדקדוק, במטבע המלכותי החדש. ואין להטיל על העניים את הפחת, והפשרה שעשינו בעבר מבטלת. יום א' שביעי אייר ב"ק (לשטרות, דהיינו תקמ"ט, 3 במאי 1789), והכול שריר וקיים] (מסודה, ב, עמ' 125). ראו: נחשון, הנהגת הקהילה, עמ' 219, 418.

כהן, עמ' 40. השר נחשב המנהיג הפוליטי הגדול ביותר של יהדות תימן במאות האחרונות. ראו: גימאני, שלום עראקי; גימאני, תמורות, עמ' 175-178.

חמישה ימים לפני סוף חודש אדר הועברו הכספים לחלוקה לעניים לחג הפסח, וחמישה ימים לפני סוף חודש אלול הועברו הכספים לחלוקה לחג הסוכות. הכספים נמסרו לו מבעל התפקיד השני, במקרה זה יוסף בן מסעוד חמדי.

כנראה הוא הרב יוסף מסעוד, מחכמי צנעא במאה השמונה עשרה, שחיבר את 'ספר הזיכרון', שהוא פירוש על התורה, ועוד חיבורים. ראו: רצהבי, תורתן, עמ' קכא-קכג. נראה שהוא גם יוסף בן מסעוד שהיה אחד החותמים בתעודה הראשונה דלקמן.

רצהבי, תעודות ומקורות, עמ' 189. נראה שהוא מסעוד בן יוסף שהיה אחד החותמים בשתי התעודות דלקמן.

תפקידו לא פורש בתעודה, כי כנראה כבר היה ממונה בעבר, וכפי שנכתב בתעודה 'יישאר כפי שהיה', וסמכו על התעודה שקדמה לה, ושאיננה בידינו, ששם נתפרש תפקידו.

ב. השימוש בכספי העניים כאמצעי תשלום

גם בכתב מינוי זה הוזכרו תשלומים מקופת ההקדש למספר גורמים: שכר על העבודה לקופת ההקדש ותשלומים לגורמים שלא היו קשורים לקופת ההקדש, ואף שלא לצורך תמיכה בעניים. אך מדובר באנשים שהיו ראויים לגמול על עבודתם הציבורית למען הקהילה.

שכרו של הממונה יוסף בן הרב יחיא הכהן עראקי – הוא קיבל 'חצי עשירית מן החומש', כלומר 5 אחוזים מהחומש, שהוא מס מסוים. וכן ניתן לו השכר שהיה קצוב לגבאים על כל ראש בקר. מתעודה שנכתבה שנה קודם לכן אנו למדים ששיעור המס שנגבה על כל ראש בקר שנשחט היה חצי גרוש, וממס זה קיבל הממונה שכר מסוים.⁴¹

שכרו של יוסף בן מסעוד חמדי – 5 בוקש על כל ראש בקר, וזאת בעבור נוכחותו בזמן פתיחת הבטן ואיסוף החלב וגם על עזרתו לממונה יוסף עראקי בגביית החומש. שכרו הנזכר ניתן לו מהשכר שהיה קצוב לגבאים על כל ראש בקר. כמו כן קיבל שכר של 5 אחוזים מדמי מכירת העורות והחלבים.

שכר למשרתים בקהילה ותשלומים לצרכים נוספים – חמישה חרוף שולמו בכל שבוע למורים שלימדו את הילדים תורה, ולפי הצורך גם לסופר בית הדין, שהיה האחראי לרשום את פסקי בית הדין, להוצאות הקברן ולרכישת כלי קבורה – מעדר לחפירה וסל לאיסוף העפר – לשמאי העורות ולסבל שהוביל את העורות, למחצלות לילדים הלומדים בחדר, ולתכריכים לעניים שלא היה להם עיזבון.

ג. האזהרה

בתעודה נכללה אזהרה: 'אחידשנו תוקף הגזירה על כל מי שהתירשל בדבר' וכו'. ובפסקה האחרונה של כתב המינוי נכתב שאין ליוסף מסעוד רשות להביע דעה בנושא השחיטה, וכן אין לו זכות להתערב בגביית החומש וזולתו, אלא אם ביקש זאת ממנו הממונה יוסף עראקי. ידוע על חכם בשם יוסף מסעוד שהיה מעורר מחלוקות עם חברי בית הדין וחכמי הקהילה בצנעא,⁴² ואם הכוונה לאותו חכם, כנראה הוצרכו לכתוב הערה זו נגדו משום שנהג להתערב גם בענייני שחיטה וטרפות.

⁴¹ עוד על התהוות מס זה ראו: רצהבי, תעודות ומקורות, עמ' 187-189.

⁴² רצהבי, תורתו, קכא-קכג; גברא, א, עמ' 342, ערך 'מסעוד, יוסף'.

על כתב המינוי חתמו עשרים ושבעה אישים: שני חברי בית הדין ועשרים וחמישה מראשי הקהל. חברי בית הדין שחתמו הם הרב שלמה בן ישועה, הרב יחיא בן הרב יהודה צעדי.

3. מסקנות

בשתי התעודות הוזכרו ממונים רבים מבני משפחת עראקי, דבר המלמד על מעמדם החשוב של בני משפחה זו בחיי הקהילה בצנעא. משמות האישים שנזכרו בשתי התעודות למדים שבעלי התפקידים התחלפו. בכתב המינוי משנת תקמ"ג נזכרו שלושה בעלי תפקידים, ובזה משנת תקמ"ח – רק שניים. שלושת החותמים בשתי התעודות היו חברי בית הדין: אב בית הדין מהרי"ץ, שחתם בתעודה הראשונה; הדיינים הרב שלמה בן ישועה והרב יחיא בן הרב יהודה צעדי, שחתמו בשתי התעודות. מתוך עשרים ואחד ראשי הקהילה שחתמו על התעודה הראשונה והעשרים וחמישה שחתמו על השנייה רק שבעה חתמו על שתי התעודות,⁴³ והם: אברהם בן יהודה גמל,⁴⁴ אברהם סאלם לוי, יהודה בן משה הכהן,⁴⁵ מסעוד בן יוסף, סאלם בן יוסף גמל, סלימאן בן יוסף בן פנחס הכהן, שלמה סעיד כחלאני.

מתעודה אחרת הקשורה לקופת ההקדש למדים שבשנת תקמ"ז (1787) נפטר הממונה על קופת ההקדש סעיד כחלאני, שהיה מעשירי הקהילה ומנכבדיה,⁴⁶ ושבמקומו התמנה סלימאן בן ר' יוסף בן הנשיא ר' שלום עראקי.⁴⁷ עוד למדים מתעודה זו כיצד נקבע גובה מס השחיטה, שעמד בתעודות שסקרתי על מחצית הגרוש על כל ראש בקר שנשחט. חמישה מנכבדי קהילת צנעא העידו בעניין זה: הרב יחיא בן הרב יהודה צעדי, הרב מסעוד חמדי, סאלם בן צאלח קארה, סלימאן בן יוסף עזירי, יחיא בן מצמון. על פי עדותם בתחילה היו גובים שמינית גרוש על כל ראש בקר שנשחט, והסכום הועבר לטובת קופת העניים. הקהילה נדרשה לשלם גם מס מגרשים, בעבור חכירת הקרקע

43 אולי עוד אחדים חתמו בשתי התעודות, אך אי אפשר לזהותם בוודאות.

44 בתעודה השנייה הוא חתם בלי שם אביו, ולפי צורת הכתיבה ברור שמדובר באותו חותם.

45 בתעודה השנייה הוא חתם בלי התוספת הכהן, ולפי צורת הכתיבה ברור שמדובר באותו חותם.

46 נחשון, בתי כנסת, עמ' 103.

47 הוא נזכר בתחילת התעודה השנייה כמי שהתפטר, ואם כן שימש בתפקיד כשנה אחת בלבד.

שעליה נבנתה השכונה היהודית בצנעא לאחר השיבה מגלות מוזע בשנת תמ"א (1681), שטח שהיה שייך להקדש המוסלמי. המוסלמים גבו מס זה, שעמד על עשרה גרושים לחודש, מבעלי הבתים בשכונה היהודית בצנעא לפי גודל המגרש. כשראו נכבדי הקהילה שהעניים שלא היה באפשרותם לשלם סבלו עינויים והתעללויות מצד בעלי ההקדש המוסלמי, הוסיפו לטובת מס זה שלוש שמיניות גרוש על כל ראש בקר שנשחט, וכך עמד מס השחיטה על מחצית הגרוש. ממס זה היו פורעים למוסלמים את חשבון הקהילה עבור החכירה מדי חודש בחודשו, והעודף היה נשאר בקופת ההקדש לטובת העניים.⁴⁸

מלבד העורות והחלבים גבו בקהילה מסים נוספים. בכתב המינוי משנת תקמ"ג כונו תשלומים אלו במונח העברי תְּדִיר, ובכתב המינוי משנת תקמ"ח כונו במונח הערבי מַעְתָּאד.⁴⁹ על מסים אלו, שהשתנו מעת לעת, לעומת העורות והחלבים, שהם מתקנת ראשונים, כתב קורח:

ההכנסות שנהגו לגבותם מהקצבים, וסרסרות הצמוקים וזולתם, להוציאם לצרכי צבור הכלליים נק'ראים 'תדיר', וענינו בל'שון ערבי מעתאד, כל'מרן שאינו תקנת ראשונים כמו העורות והחלבים, שדמיהם מיוחד לעניים, שאסור לשנות או לפרוץ גדר, כי אם הם כמו מנהג, שמותר להחליפו, להוסיף או לגרוע, כפי רוח העת וכפי חיוב הזמן.⁵⁰

48 נוסח התעודה ראו: מסוודה, ב, עמ' 83. לנוסח התעודה ולתרגומה ראו: רצהבי, תעודות ומקורות, עמ' 187-189; נחשון, הנהגת הקהילה, עמ' 419-420. על אחד המקורות למשכורתו של נשיא הקהילה ראו: 'פרנסתו, קצובה היתה, שמינית ריאל על כל זבח מבהמה גסה הנשחטת בבית המקולין' (קורח, סערת תימן, עמ' קיג). בשתי התעודות דלקמן לא מצאתי רמז לעניין זה. אשר לאדמת השכונה היהודית, העניין נפתר סופית בתקופת הרב הראשי יחיא יצחק הלוי - הוא קנה את השטח מהאמאם יחיא בשנת 1919 בסכום של 8,000 ריאל, וכל אחד מתושבי הרובע היהודי שילם את הסכום לפי מידת השטח שהחזיק בו. ראו: רצהבי, תעודות ומקורות, עמ' 193-204; איש ימיני, ב, עמ' רנו-רעד; גימאני, יצחק הלוי, עמ' 236-238; עוזי, עמ' 114-118.

49 בשאלה שנשאל הרב יחיא בדיחי, ראש הישיבה הגדולה בצנעא במאה התשע עשרה, נכתב על חלוקת כספי התדיר: 'ממה שתיקנו הקדמונים עליהם השלום, אשר נקרא שמו תדיר. ומחלקים אותו בין בית דין והשוטר שהוא הנשיא, וקצת מצרכי הצבור, שהוא שכירות הקרקע מקום בנין ערי ישראל' (בדיחי, סי' כא, עמ' צד).

50 קורח, סערת תימן, עמ' קיב, הערה 3; נחשון, הנהגת הקהילה,

המס על הצימוקים שהוזכר בכתב המינוי משנת תקמ"ג, ומס השחיטה שהוזכר בכתבי המינוי מהשנים תקמ"ג ותקמ"ח, אכן בוטלו במרוצת הדורות, ולכן לא נזכרו בדבריהם של קורח וקאפח שהובאו לעיל. לעומת זאת העורות והחלבים שהוזכרו בשתי התקנות הם מתקנת ראשונים ואסור היה לבטלם, וכאמור עיקר ייעודם לקופת ההקדש לצורכי העניים בפסח ובסוכות.⁵¹

ד. נוסח כתבי המינוי⁵²

1. כתב המינוי מחודש תשרי תקמ"ג (1782)

המקור

ולמא חצלה' אלמעקלה לסיידי הרון ן' כמה"ר יחיא אלכהן אלעראקי נע"ג פחצרו עקאל ואנו הב"ד עמהם ובעד אלמפאוזה מנינו אנו הב"ד חתומי מטה ואלעקאל מעאנא סיידי מ"ו סאלם ן' סלימאן אלכהן אלעראקי אן יכון קבץ אלשחם חק אלעניים אלא ענדה וכד'אלך יקבץ מא תווקל ענד סעידי אלקצאעי מן קימה' אלגלוד חק אלעניים אלאוול באלאוול חתא יתואלף אלגמיע אלא אכ"ר כל סתה אשהר יתחלק לעניי העיר לצורך המועד ואוול מא יכון כד'אלך אנצבנא יחיא ן' מ"ו דוד אלמשרקי נע"ג יעאונה יקבץ אלשחם ויסתקים עלי' תת'מון אלגלוד ויתרגל פיהן לא יחצל צ'לם עלי' אלעניים וכד'אלך יפתש עלי' מן ד'בח פי אלביות אד'א כאן לעניים חלק פי אלשחם ואלגלוד בקרי וגנמי ועגל ועשינו ידו כידנו יקבץ וילאחק פי כל שיי ומרגועה אלי' יד מ"ו סאלם דנן יצ"ו כנז"ל

עמ' 220. ראו גם: רצהבי, אוצר, עמ' 291, הערך 'תדיר'.

⁵¹ הרב שלום עוזירי מקהילת מנאכה שאל בשנת תרע"ה (1915) את חברי בית הדין בצנעא אם יש היתר לבטל את תקנת גביית העורות בעבור קופת ההקדש. הרב הראשי יחיא יצחק הלוי ענה לו: 'כיון ש-יבלו עליהם הקהל דבר זה, ונהגו כמה שנים כפי מה שידענו, ודבר חשוב הוא לפני השי"ת ומצוה רבה, אסור להם מצד הדין לבטלו'. בהמשך הדף של התשובה הנזכרת ענו ברוח דומה שני חברי בית הדין הנוספים, הרב יחיא קאפח והרב אהרן הכהן: 'זכיון שנהגו בתקנה זו, להיות דמי העורות נופלים לקופה של צדקה, בודאי שלא יוכלו לבטל מנהג זה, ולהיות יוצאים מכלל קהילות ישראל בלי קופה של צדקה' (עוזירי, סי' כב, עמ' צה; איש ימיני, ב, עמ' עד).

⁵² תודתי נתונה לרב עזרא קורח מבני-ברק על הערותיו בקריאת התרגום. את הטקסט בתרגום חילקתי לפסקאות, הוספתי לו פיסוק והשלמתי קיצורים. במקרים אחדים הוספתי ניקוד להבהרת העניין.

כד'אלך מנינו יחיא דנן ירצט אלתריר ען כל ועד וגעלנא ליחיא אגרה ען כל ועד חק ארצט חק אלתריר גמיע ומלאחקתה למן ד'בכ רבע קרש וגעלנא לה איצא אגרה' מקבוץ אלשחם ואסתקאמה עלי' תת'מונה ותת'מון אלגלוד ומקבוץ אלדראהס נצף אלעשר ממא עאד יתווקל מן שחם וגלוד ואלכ'מסה אלהרוף אלד'י פי אלזביב ראגעה אלא אלתריר חק אלמגזרה ולהודיע לדור אחרון בניס יולדו באן בה חרם ב"מ מקדמונים אן לא לשום אדם בעולם יעררץ מא תווקל מן קימה' אלשחם ואלגלוד חק אלעניים אלא אד'א אחתאג אלשיך' אלא שיי קריב למנפע'ה' אלקהל פיקרצה אלמנצוב בעד ראי ב"ד יצ"ו במשכון אלא קריב שהר מן קבל אלעיד כון לא יתעכבו העניים ומן אקדם אלא אלגלוד ואלשחם לג'ר אלקואעד פהו נכשל בחב"מ אד' קד חצלה' גזירה ען ד'אלך גזירה עולמית במעמד הב"ד ובמעמד אלעקאל פי מושב תקדם מא כ'לא אלקואעד אלד'י מנהא והי אלכ'מסה אלהרוף חק אלמעלם ען כל גמעה וספר ב"ד יצ"ו וגרם אלקבאר ד'אלך פקט לא ג'ר ד'אלך וליס עלי' אלמד'כורין שבועה ואפי' ע"י גלגול כונהם ישרים ונאמנים וחסב אן לם קיבלו עליהם מ"ו סאלם דנן ויחיא דנן יתמנו אלא בתנאי מעכשו לא יכון עליהם שבועה מהכא ועד עלמא וכאן ד'אלך יום ה' סדר ויברך אותם אלהים בצ"ד במתא קאע ביר אלעזב והכל שריר וקיים.

[חתימה מסולסלת]: הצעיר יחיא בן יוסף צאלח יצ"ו ס"ט, הצעיר שלמה ן' ישועה יצ"ו, יחיא ן' מ"ו יודה צעדי יצ"ו, הצעיר מסעוד ן' יוסף יצ"ו, הצעיר יוסף בן א"א מסעוד יש"ל, הצעיר אברהם סאלם לוי יצ"ו,⁵³ סעיד ן' מוסא אלדמתי יצ"ו, הצעיר יחיא בכא"מ יוסף בשארי יצ"ו, הצעיר סלימאן ן' יוסף בן פנחס הכהן יצ"ו, הצעיר יוסף ן' א"מ יצחק יש"ל, הצעיר הרון יצחק יצ"ו, הצעיר סאלם קארה יצ"ו,⁵⁴ הצעיר יהודא בן משה הכהן יש"ל, הצעיר אברהם ן' אמ"ו יחיא קארטה ס"ט, יחיא ן' סלימאן קאפח יצ"ו, הצעיר יוסף גמל, אברהם ן' יודא אלגמל יצ"ו, עו'ו'ן [?] מסורי, [חתימה מסולסלת]: הצעיר שלמה סעיד אלכחלאני יצ"ו, סעיד אלסרי יצ"ו, יחיא ן' צאלח יצ"ו אלכהן, סאלם ן' יוסף גמל יצ"ו, אברהם לוי יצ"ו, מוסי כוכבני.

מוגן בזכויות יוצרים

⁵³ הוא הרב אברהם אלשיך. ראו עליו: גימאני, שטר אלשיך.
⁵⁴ כנראה הוא אביו של הרב יוסף קארה, שניהן בתפקיד אב בית הדין משנת תקע"ב (1812) ועד פטירתו בשנת תר"ט (1849).
 ראו: כהן, עמ' 42.

תרגום

וכאשר נהייתה הפרנסות לאדוני הרון בן כמה"ר [כבוד מורנו הרב ר'] יחיא הכהן אלעראקי נע"ג [נחוח עדן גן], נתוועדו ראשי הקהל ואנו הב"ד [הבית דין] עמהם, ואחרי משא ומתן מינינו אנו, הב"ד חתומי מטה, וראשי הקהל עמנו את אדוני מ"ו [מורנו ורבנו] סאלם בן סלימאן הכהן אלעראקי, שתהיה גביית החלב של העניים אליו, וכמו כן יגבה הכסף שנצטבר אצל סעיד אלקצאעי מדמי העורות של העניים ראשון ראשון, עד שיתקבץ הכול לסוף כל שישה חדשים, יתחלק לעניי העיר לצורך המועד.

ולפני כל זה מינינו את יחיא בן מ"ו דוד אלמשרקי נע"ג לעזור לו בגביית החלב, ויעמוד על שומת העורות ויתמקח על כך כדי שלא יהיה עוול לעניים, וכן יבקר אחרי מי ששוחט בבתים, אם יש לעניים חלק בחלב ובעור, בבקר ובצאן ובעגלים. ועשינו ידו כידנו לגבות ולתבוע בכל דבר, ולהפנות הכול לידי מ"ו סאלם דנן יצ"ו [ישמרו צורו ויוצרו] כנז"ל [כנזכר לעיל]. כמו כן מינינו את יחיא דנן לרשום את התדיר של כל שבוע. וקבענו ליחיא שכר לכל שבוע בעבור רשימת התדיר כולו ותביעתו מכל מי ששוחט, רבע גרוש. וקבענו לו עוד שכר גביית החלב ועמידתו על הערכת מחירו והערכת מחיר העורות וגביית הכספים, חצי עשירית ממה שעוד יצטבר מחלב ועורות. וחמשת החרוף שעל הצימוקים מופנים לתדיר של בית המטבחים.

ולהודיע לדור אחרון בנים יולדו⁵⁵ שיש בזה חרם ב"מ [בר מינן] מקדמונים, שאין לשום אדם בעולם להתערב על מה שמצטבר ממחיר החלב והעורות של העניים, אלא אם יצטרך הנשיא לאיזה דבר הנוגע לתועלת הקהל, ילווה לו הממונה אחרי חוות דעת של הב"ד יצ"ו במשכון, עד קרוב לחודש לפני החג, כדי שלא יתעכבו העניים. ומי שקדם ופעל בעור ובחלב שלא לפי כללי התקנה הרי הוא נכשל בחב"מ [בחרם בר מינן], הואיל וכבר הייתה גזרה על כך, גזרה עולמית במעמד הב"ד ובמעמד ראשי הקהל במושב קודם, זולת מה שהתירו כללי התקנה אשר ממנה והן חמשת החרוף של המלמד לכל שבוע, וסופר ב"ד יצ"ו, והוצאות של הקברן, זה בלבד ולא זולת זה.

ואין על הנזכרים שבועה ואפ"ל[ון] ע"י גלגול, כיוון שהם ישרים ונאמנים. וכפי שלא קיבלו עליהם מ"ו סאלם דנן ויחיא דנן להתמנות אלא כתנאי מעכשיו שלא תהיה עליהם שבועה מהכא ועד עלמא.

והיה זה יום ה', סדר⁵⁶ ויברך אותם אלהים,⁵⁷ בצ"ד,⁵⁸ במתא קאע ביר אלעזב. והכול שריר וקיים.

2. כתב המינוי משנת תקמ"ח (1788)⁵⁹

המקור

למא אעתד'ר סלימאן ן' יוסף אלכהן אלעראקי מן מעקלתה פי אלמגזרה בעד חצרו עקאל ועוולו עלא יוסף ן' כה"ר יחיא אלכהן אלעראקי אנה יסתקים מכאנת סלימאן. ויוסף ן' מסעוד אלחמדי עלא עאדתה מעה חסב מא אכ'תארוהם אלציבור שניהם. וחסב אנהם מכ'תברין זיאדה עלא ג'ירהם ובשרט אן לא יחצל תפריט מן מא זוי⁶⁰ מקרר לאלעניים פי ג'יר מעתאדה וזו אלגלד ואלשחם אלא יתקן לאלעיד וחסב אן בה חב"מ כל מן פרט מנה ואפי' לצדקה אלא לאלועד. מא כ'לא אלמעטאד והי כ'מסה חרוף פי כל גמעה לאלמעאלמה וחמאל אלמטות וספר ב"ד וגרם אלקבאר ואלכבש ואלמפרס חק אלמקברה ואגרת מת'מן אלגלוד ואלחמאל חסב אלעאדה וחציר אלגהאל וכפן אלמסכין אד'א לם יכון לה עזבון. ואמא לג'יר ד'אלך לא לשום אדם יקדם ויאכ'ר בשום דבר אלא יחתפן ענד יוסף ן' כה"ר יחיא גמיע מא תחווק מן אלגלד ואלשחם וזו אלחאראי. ויחתפן ענדה אלא בואקי כ'מסה איאם פי אדר או בואקי כ'מסה איאם פי אלול ויחצרה אלא בין ידי אלסבעה אלגמאעה אלמפתקדין ד'י הם מרקומין פי שטר קבל הד'י אלמרקום. וחדשנו תוקף הגזירה עלא כל מן פרט בשי פי ג'יר מעתאדה אלמרקום. ואלאגרה ליוסף ן' יחיא הו נצף עשר מן אלכ'מס ואלעריץ ואלמגבא ואלרטל אלמעטאד מן כל ראס בקר אגרה ד"י כאן מקרר לאלקבאצין אלקדמונים יציר אלגמיע אלא יוסף ן' כה"ר יחיא וירעע מנהא כ'מס בקש עלא כל ראס בקר ליוסף מסעוד אלא מקאבל יסנב חאל פתחת אלבטן ולצמאמת אלשחם ומעאונתה ליוסף פי קבן אלכ'מס ומא רעע מן אלכ'מס בעד אלחאראיר אלמעטאדי מן אלכ'מס וג'ירה בקא ענד יוסף ן' כה"ר יחיא ואמא אגרה אלגלד ואלשחם וזו נצף עשר תציר ליוסף ן' מסעוד ושרט עליה אלאגתהאד ואלאנתבאה ומא תחווק מן דראהם כאנת אלא יוסף ן' כה"ר יחיא אלמלתום. ואמא תנצור אלבקר ותסעור אלשרך וקסמה'

⁵⁶ רומז לפרשת השבוע, פרשת בראשית, שבה מופיע הפסוק הנזכר.

⁵⁷ בראשית א, כב, כח.

⁵⁸ לשרות, דהיינו כ"ה בתשרי תקמ"ג, 3 באוקטובר 1782.

⁵⁹ ברשות משפחת ר' שלמה יצחק הלוי, בני-ברק.

⁶⁰ = הו. כתב כך כדי להימנע מצירוף שתי אותיות של שם ה', וכן בהמשך התעודה.

אלשרך לא יצלם אלצעיקף מן אלקר ואלצבאט פֿוּז עלא יוסף ן' כה"ר יחיא וכד'אלך תנצור אלאעגאל ואלגנמי ואלקבן אלא יוסף ן' כה"ר יחיא. אלא אד'א אחתאג למעאונתה פלא ליוסף מסעוד ימתנע. וכד'אלך מיזאן אלשחם לא יכון ביעה וזונה אלא בחצור יוסף ן' כה"ר יחיא. וכד'אלך אד'א אחתאגו למואלאה פי שי מצרכי צבור פלא יתואלו אלא הם וגמאעה יראי השם ד'י יחצו אלציבור וכאן ד'אלך יום ג' ששי לחדש אייר בצ"ט והכל שריר וקיים. הצעיר שלמה ן' ישועה יצ"ו, יחיא ן' מ"ו יודה צעדי יצ"ו.

ואלראי פי אלמד'בוה לא ליוסף מסעוד יעטרן. כד'אלך קבן אלכ'מס ואלעריץ לא יעטרן אלא אד'א אחתאג אלין יוסף ן' יחיא פעלא אראדתה והכל שריר וקיים הצעיר שלמה ן' ישועה יצ"ו, הצעיר יחיא ן' מ"ו יודה צעדי יצ"ו, הצעיר אהרון ן' יחיא הכהן יש"ל, [חתימה מסולסתל]: הצעיר יחיא ב"ר דוד משרקי יצ"ו.

הצעיר אברהם סאלם לוי יצ"ו,⁶¹ הצעיר אברהם גמל יצ"ו, הצעיר סאלם ן' דוד עראקי יצ"ו, הצעיר סאלם עזירי יצ"ו, הצעיר יזודא בן משה,⁶² [חתימה מסולסתל]: הצעיר שלמה סעיד אלכחלאני יצ"ו, הצעיר מסעוד ן' יוסף יצ"ו, הצעיר יוסף ן' יחיא יצ"ו, הצעיר יוסף ן' מחפון יש"ל, הצעיר סלימאן ן' יוסף יצ"ו, צעיר הצאן דאוד ן' סעיד אצארם יצ"ו, סאלם מעוצה יצ"ו, הצעיר אברהם בן מ"ו אהרן יצ"ו, הצעיר יודא צאלח יצ"ו, הצעיר אברהם גמל ן' סעיד יצ"ו, הצעיר סלימאן גמל, הצעיר יוסף אלסרי, הצעיר סעיד ן' דוד אל[...], הצעיר סאלם ן' א"א [...], הצעיר יחיא סאלם יצ"ו, הצעיר סאלם כהן יצ"ו, סאלם יוסן[ן] גמל יצ"ו, סעיד מזע[...]. יצ"ו.

תרגום

כאשר התפטר סלימאן בן יוסף הכהן אלעראקי⁶³ מתפקידו בבית המטבחים, התכנסו פרנסי הקהל והחליטו על יוסף בן כה"ר [כבוד הרב] יחיא הכהן אלעראקי שימלא את מקומו של סלימאן, ויוסף בן מסעוד אלחמדי יישאר כפי שהיה עמו, כפי שבחרו הציבור את שניהם, ומאחר שהם מנוסים יותר מזולתם, ובתנאי שלא יצא מכך בזכות ממה שנקבע לעניים מלבד התדיר,⁶⁴ והוא העור והחלב, אלא יהיה בשלמות לחג, וכפי שיש חב"מ [חרם בר מינין] על כל מי שבזבז מזה

61 הוא הרב אברהם אלשיך. ראו עליו לעיל, הערה 53.

62 על פי צורת הכתיבה ניכר שבכתב המינוי הקודם חתם מלא: הצעיר יהודא בן משה הכהן יש"ל.

63 על הלואה שקיבל מקופת ההקדש במסגרת תפקידו כנשיא הקהילה ראו לעיל, הערה 31.

64 בערבית: מעתאד, והכוונה לגבייה נוספת על הגבייה מן

ואפילו לצדקה אלא לשאר ימות השנה זולת מהתדיר, והם חמישה חרוף בכל יום שישי למלמדים ונושאי המיטות וסופר ב"ד והוצאות הקברן והסל והמעדר של הקבורה ושכר מעריך העורות והסבל כפי הרגיל ומחצלות הילדים ותכריכי העני אם אין לו עיזבון.

אבל לזולת זה אין לשום אדם להקדים ולאחר בשום דבר, אלא יישמר אצל יוסף בן כה"ר יחיא כל מה שמצטבר מדמי העור והחלב, והוא האחראי. ויהיה נשמר אצלו עד שארית חמישה ימים באדר או שארית חמישה ימים באלול,⁶⁵ ויביאנו לידי השבעה הנועדים המשגיחים, שהם רשומים בשטר שלפני רשימה זו. וחדשנו תוקף הגזרה על כל מי שהתירשל בדבר חוץ מהתדיר הרשום.

והשכר ליוסף בן יחיא הוא חצי עשירית מן החומש. והניתן זולת זה, והנגבה והבא במידה מהתדיר מכל ראש בקר, שהוא השכר שהיה קצוב לגבאים הקדמונים, יובא הכול אל יוסף בן כה"ר יחיא, ומזה יופנו חמישה פקש על כל ראש בקר ליוסף מסעוד כנגד מה שהוא עומד בעת פתיחת הבטן וקיבוץ החלב ועזרתו ליוסף בגביית החומש.

והנותר מן החומש לאחר הקצבאות מהתדיר מן החומש וזולתו יישאר אצל יוסף בן כה"ר יחיא. אבל שכר העור והחלב, והוא חצי עשירית, יהיה ליוסף בן מסעוד. והותנה עמו לשקוד ולשים לב, ומה שיצטבר מן הכסף יובא ליוסף בן כה"ר יחיא האחראי. אבל בבדיקת הבקר והערכת הבשר וחלוקת הבשר לא יקופח הדל מן הבוטח והחזק, והרי הוא מוטל על יוסף בן כה"ר יחיא. וכן בדיקת העגלים והצאן והגבייה על יוסף בן כה"ר יחיא, אלא אם כן הוצרך לעזרתו, ואין ליוסף מסעוד לסרב. וכמו כן לא יהיו שקילת החלב ומכירתו אלא בנוכחות יוסף בן כה"ר יחיא. וכמו כן אם יצטרכו למינוי בדבר מצורכי ציבור, לא ימנו אלא הם וועד יראי השם שנתמנו על ידי הציבור.

וזה היה יום ג' שישי לחודש אייר בצ"ט,⁶⁶ והכול שריר וקיים. ובהבעת דעה בשחיטה אין ליוסף מסעוד זכות להתערב. כמו כן בגביית החומש והניתן זולת זה לא יתערב, אלא אם כן היה זקוק לו יוסף בן יחיא יעשה כרצונו. והכול שריר וקיים.

מוגן בזכויות יוצרים

העורות והחלבים, שהיא מתקנת ראשונים; וראו לעיל בסוף סעיף ג. גם בהמשך התעודה תרגמתי מעתאד – תדיר.

65 הכוונה עד חמשת הימים האחרונים של אדר לצורך הפסח, או של אלול לצורך סוכות.

66 לשטרות, דהיינו תקמ"ח, 13 במאי 1788.

ה. טיכום

לקופת ההקדש היה תפקיד חשוב בחיי החברה של הקהילה, בדאגה לצורכי העניים בפסח ובסוכות. למשרת הממונה על קופת ההקדש נבחר אחד מנכבדי הקהילה. היה עליו לדאוג לניהול תקין של קופת ההקדש, ועמדו לרשותו מספר עוזרים. הוא היה משגיח על העוסקים בגביית העורות והחלבים השייכים לעניים, וכן על הניהול הכספי של הקופה. מלבד העניים, שרוב הכסף נועד להם, היו גורמים נוספים בקהילה שקיבלו תמיכה מקופת ההקדש.

צורכי השעה הם שהכתיבו את היקף הגבייה לקופת ההקדש, ולפרקים נוסף למשל מס על הצימוקים או הוגדל הסכום שנגבה על כל ראש בקר שנשחט, וזאת לטובת חלקם של העניים בפירעון חוב הקהילה על חכירת האדמה של שכונת היהודים בצנעא, שישבה על קרקע שהייתה שייכת להקדש המוסלמי. העניינים שהועלו במאמר זה יש בהם ללמד על הארגון הקהילתי בצנעא, ואף בשאר הקהילות הגדולות והבינוניות בתימן, מבחינת הדאגה לעניי הקהילה בפסח ובסוכות, ששמחת החג תהא גם כבתיהם אף שהתקשו במיוחד להתפרנס בימים אלה, מפני שהכול שבתו ממלאכה, ומנגד הוצאותיהם היו מרובות, מפני שביקשו להקפיד על שמחת המועד במאכל ובמלבוש.

מוגן בזכויות יוצרים

קיצורים ביבליוגרפיים

אישימיני	אבירן יצחק הלוי (עורך), אישימיני: ספר הזכרון למרן הגאון הרב יחיא יצחק הלוי, הרב הראשי וראב"ד כל קהילות קודש תימן, א-ג, בני־ברק תשע"א
בדיחי	יחיא בדיחי, שו"ת חן טוב, בעריכת איתמר חיים הכהן, בני־ברק תשס"ח
גברא	משה גברא, אנציקלופדיה לחכמי תימן, א-ב, בני־ברק תשס"א-תשס"ג
גויטיין	שלמה דב גויטיין, 'על החיים הציבוריים של היהודים בארץ תימן', ה"ל, התימנים: היסטוריה, סדרי חברה, חיי הרוח, מבחר מחקרים, בעריכת מנחם בן־ששון, ירושלים תשמ"ג, עמ' 199-215
גימאני, יצחק הלוי	Aharon Gaimani, 'Rabbi Yihye Yitzhak Halevi and his Ties With the Imam Yahya', <i>Middle Eastern Studies</i> 46 (2010), pp. 235-250
גימאני, שטר אלשיך	אהרן גימאני, 'שטר הצוואה ושטר חלוקת הירושה של הנשיא הרב אברהם אלשיך', ה"ל, רצון ערוסי ושאלו רגב (עורכים), בני תימן: מחקרים ביהדות תימן ומורשתה, רמת־גן תשע"א, עמ' 49-77
גימאני, שטר צאלח	—, 'שטר הצוואה השלם של רבי יחיא צאלח (מהר"ץ)', פעמים 103 (תשס"ה), עמ' 129-145
גימאני, שלום עראקי	—, 'מקורות חדשים לפועלו של ר' שלום עראקי בקהילות תימן במאה הי"ח', פעמים 55 (תשנ"ג), עמ' 134-144
גימאני, תמורות	—, תמורות במורשת יהדות תימן בהשפעת השולחן ערוך וקבלת האר"י, רמת־גן תשס"ה
גמליאל, היהודים	שלום גמליאל, היהודים והמלך בתימן, א-ב, ירושלים תשמ"ו-תשמ"ז
גמליאל, פקודי תימן הלוי	—, פקודי תימן: מס החסות בתימן, ירושלים תשמ"ב יוסף יצחק הלוי, 'קורות הזמן בתימן', ה"ל, עדות ביהוסף, ירושלים תשס"ד, עמ' 33-100
חבר	אמנון חבר, 'השיפוט הרבני בתימן על פי המסוודה: ספר הפרוטוקולים של בית דין צנעא (מאות י"ח-כ)', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל־אביב, תש"ס
טובי	יוסף טובי, עיונים במגילת תימן, ירושלים תשמ"ו
יבנאלי	שמואל יבנאלי, מסע לתימן, תל־אביב תשי"ב
כהן	איתמר חיים כהן, אוצרות תימן, בני־ברק תשמ"ה
מהר"ץ	שו"ת פעולת צדיק לר' יחיא צאלח, א-ג, מהדורת שלום יצחק הלוי, ירושלים תשל"ו; מהדורת משה רצאבי, בני־ברק תשס"ג
מסוודה	מסוודה: פנקס בית הדין של קהילת יהודי צנעא, א: תקכ"ה-תקל"ו (1765-1776), ב: תקמ"ו-תרכ"ז (1786-1867), כ"י ירושלים, הספרייה הלאומית Heb. 80 3281/1-2 (כרך א הודפס, ראו: ניני, אלמסוודה)
משנה תורה	משה בן מימון, משנה תורה: הוא היד החזקה, עם כל הפירושים שנדפסו בדפוסי ווארשא-וויילנא, תל־אביב [תשכ"ח]
נחום	יהודה לוי נחום, מיצירות ספרותיות מתימן, חולון תשמ"א
נחשון, בתי כנסת	יחיאל נחשון, בתי כנסת בצנעא (מאות י"ח-י"ט), נתניה תש"ס

נחשון, דיוקנאות	—, דיוקנאות בהנהגה היהודית בתימן במאות י"ח-י"ט, נתניה תשנ"ד
נחשון, הנהגת הקהילה	—, הנהגת הקהילה היהודית בתימן, נתניה תשס"ב
נחשון, צנעא	—, צנעא, תל-אביב תשמ"ג
ניני, אלמסודה	יהודה ניני, אלמסודה, פנקס בית הדין של קהילת יהודי צנעא במאה הי"ח, א, תל-אביב תשס"א
ניני, תימן וציון	—, תימן וציון: הרקע המדיני החברתי והרוחני לעליות הראשונות מתימן, ירושלים תשמ"ב
עוזירי	שלום עוזירי, עקבי שלום, תל-אביב תשס"ו
ענזי	מנשה ענזי, 'השפעת התמורות המדיניות על יהודי צנעא בראשית המאה העשרים', אילת אטינגר ודני בר-מעוז (עורכים), מטוב יוסף: ספר היובל לכבוד פרופ' י' טובי, ב, ירושלים תשע"א, עמ' 95-124
קאפח, הליכות	יוסף קאפח, הליכות תימן: חיי היהודים בצנעא ובנותיה, ירושלים תשכ"ב
קאפח, מעמד האישה	—, 'מעמד האישה בתימן', הני"ל, כתבים, ב, ירושלים תשמ"ט, עמ' 966-969
קאפח, קהילת צנעא	—, 'קהילת צנעא שבתימן', כתבים, ב, ירושלים תשמ"ט, עמ' 861-871
קורח, סערת תימן	עמרם קורח, סערת תימן, ירושלים תשי"ד
קורח, עריכת שולחן	שלמה קורח, עריכת שולחן ² , א-ג, בני-ברק תשל"ה-תשמ"ה
קורח, עריכת שולחן: ילקוט חיים	—, עריכת שולחן: ילקוט חיים, א-ה, בני-ברק תשס"ג
רצאבי	יצחק רצאבי, שולחן ערוך המקוצר, א-ח, בני-ברק תשנ"ו-תשס"ג
רצהבי, אוצר	יהודה רצהבי, אוצר לשון הקדש שלבני תימן, תל-אביב תשל"ח
רצהבי, תורתן	—, תורתן שלבני תימן, קריית-אנוו תשנ"ה
רצהבי, תעודות ומקורות	—, 'תעודות ומקורות', הני"ל (עורך), בואי תימן: מחקרים ותעודות בתרבות יהודי תימן, תל-אביב תשכ"ז, עמ' 185-349
שולחן ערוך	יוסף קארן, שולחן ערוך, זכרון-יעקב תשל"ז

תמיכת קהילת וינה בקהילה היהודית בבורסה באמצע המאה התשע עשרה

תעודה נדירה פותחת צוהר לחייה של אחת הקהילות היהודיות הוותיקות במערב אנטוליה ערב השינויים והמודרניזציה באימפריה העות'מאנית. זו למעשה הצצה אחרונה על הקהילה לפני הצמיחה, ההגירה והמודרנה, ששינו את דמותה ואת אופי החיים היהודיים בה ובקהילות דומות לה במערב אנטוליה.

בִּוְרְסָה שוכנת מדרום לאסתאנבול. אפשר לראות בקהילה היהודית בעיר זו אחת מקהילות הלוויין של הקהילה היהודית הגדולה, החשובה והתוססת בכירה האימפריאלית, ומבחינה זו יש למנותה בתקופה העות'מאנית המאוחרת עם גְּאֵלִיפֹּלִי, צ'ֶנְקֶלֶה וְתִּכְיִרְדָּאָג.

במאה השש עשרה הייתה בורסה — הקרויה במקורות העבריים ברוסה — מרכז של תורה, ויצאו ממנה כמה משפחות רבניות נודעות. בתקופה זו עדיין הייתה העיר נמל היצוא העיקרי של אנטוליה ומרכז חשוב לסחר משי. בהמשך איבדה את הבכורה לאֶזְמִיר ושקעה בפרובינציאליות. במאה התשע עשרה שוב הייתה בקהילה פעילות אינטלקטואלית־רבנית, כך לפחות על פי כתבי־יד שנשתמרו מאותה תקופה.¹ הפריחה בחיים היהודיים באה לידי ביטוי גם בריבוי חברות הצדקה והחסד וההתאגדויות במחצית השנייה של המאה התשע עשרה.²

1 לסקירה של היצירה הנדפסת, גם של חכמי בורסה, ראו: בורנשטיין־מקובצקי.

2 כך לפי עדות ההיסטוריון היהודי־התורכי אברהם גלאנטה, שראה במקום בשנות השלושים של המאה התשע עשרה

אחרי מלחמת העולם הראשונה חיו בעיר כ־3,500 יהודים, ומאז ואילך הצטמצמה הקהילה בשל הגירה. שלושה מבתי הכנסת פעלו עד אמצע המאה העשרים: 'גירוש', 'עץ חיים' ו'מאיור', ושניים מהם שופצו בשנים האחרונות.³ הקהילה המקומית כיום קטנה מאוד ומונה כמאה נפשות.⁴ צירוף מקרים ממוזל מספק לנו את הרקע לכתיבת התעודה שאנו מפרסמים כאן. לודוויג אוגוסט פרנקל, מזכיר הקהילה היהודית בווינה, יצא בשנת 1856 בשליחות להקמת בית ספר מודרני בירושלים, ובשובו לווינה פרסם בדפוס את רשמי מסעו. הספר 'ירושלימה!' זכה להצלחה רבה ותורגם מגרמנית לעברית ולאנגלית. לדברי המחבר התחוללה בשנת 1855 רעידת אדמה במערב אנטוליה ופגעה בין השאר בבורסה.⁵ בתיהם של רוב יהודי העיר קרסו ונהרסו, והנזק היה עצום. לדברי פרנקל יהודי בורסה ביקשו סיוע מאחיהם בקהילות אירופה, וייתכן גם ששמועת האסון הגיעה לאירופה באמצעות העיתונות. כך או כך, הקהילה היהודית החשובה בווינה נרתמה לעזרתם, גייסה סכום כסף משמעותי ושיגרה אותו באמצעות פרנקל.

פרנקל התבקש למסור את כספי התרומות לקהילת בורסה כמו ידיו, אך בשל אילוצי לוח הזמנים של האניות מאנטוליה לכירות ויתר על הביקור בעיר, ובהיותו באסתאנבול העביר את הכסף לטיפולו של הקונסול האוסטרי בבורסה עמנואל פלקאיין,⁶ שעבר להתגורר באופן זמני ברובע קאדיפוי שבאסתאנבול.

פנקסים ותעודות שלא שרדו עד ימינו. ראו: גלאנטה, ד, עמ' 173-172.

3 גלאנטה הביא את הכתובות שנרשמו לכבוד שיקום בית הכנסת של ק"ק גירוש בשנת תרכ"ז (ולא תרל"ב כטעותו). ראו: גלאנטה, ד, עמ' 162-163. לתמונות עכשוויות של בתי הכנסת בבורסה ראו: קריבאר וגולריז, עמ' 115-125; אף הם ציינו את הרעש בשנת 1855, וכתבו שהמסגדים בעיר שוקמו בסיוע ארכיטקט צרפתי בשם פארוויל.

4 על תולדות הקהילה ראו לפי שעה: גלאנטה, ד, עמ' 156-187; תובל, עמ' 131-132.

5 'רעש הארץ בשנת התרט"ז החריב את העיר הנאדרת הזאת והפיל את יושביה לתהום תחתית העוני' (פרנקל, תרגום, עמ' 67). גם במקור הגרמני נכתב שהרעש היה בשנת 1855. ראו: פרנקל, מקור, א, עמ' 238. לפי גלאנטה אירע הרעש בשנת 1859, שנודעה כשנת רעידות האדמה, וגרם נזקים רבים מאוד. ראו: גלאנטה, ד, עמ' 181. אך התעודה העברית, שבה יהודי המקום מודים על הסיוע לשיקום ההרס מהרעש, נכתבה בבירור בי' באייר תרי"ו, כלומר 1856.

6 שמו המלא היה עמנואל (ובתרגום העברי לספר של פרנקל: מנדל) פלקאיין. ראו על אודותיו <http://www.stroux.org/>

ייתכן שזו הסיבה שהקהילה שלחה לתורמים בווינה דין וחשבון מפורט על חלוקת כספי התרומות.

במסעו אסף פרנקל מידע רב על הקהילות היהודיות במזרח, ואחר כך שילב אותו בספרו. הואיל ולא הגיע לבורסה, הוא העביר לפלקאייזן מספר שאלות על יהודי המקום. למכתב התשובה של פלקאייזן, המצוטט בספר, נלווה מכתב מאת אחד מבני הקהילה, ובו תיאור מפורט של מבנה הקהילה, הנהגתה ובעלי התפקידים בה, תעסוקת חברי הקהילה ועוד. לצד חלוקת הכסף לנזקקים העניק פלקאייזן סכום לשיקום מבנה התלמוד תורה.⁷ על פי דיווח בעיתונות היהודית יהודי וינה אספו עבור קהילת בורסה 1,700 פלורנים ו־30 קרויצרים. כן צויין בדיווח שהסוכן הקונסולרי האוסטרי ייעד חלק מהסכום, בהסכמת הקהילה, למטרות חינוך ולקידום הלימוד, על מנת לנצל את הכסף באופן מיטבי.⁸ המסמך שלפנינו, הדין וחשבון לתורמים המפרט את חלוקת הכסף, 12,200 גרוש, בין יהודי בורסה,⁹ שמור כאוסף קהילתי וינה שבארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי. המסמך כתוב בכתיבה ספרדית רהוטה, וחתומים עליו רבה הראשי של הקהילה ושניים מפרנסיה.¹⁰

patriz_f/stQV_f/FeT_f.pdf (כניסה אחרונה ב־22 במאי 2012).
מסתבר שהוא עצמו עסק בטוויית משי, ומכאן מובן הרקע לשיגורו לכהן בעיר שנודעה בתעשיית המשי שלה. פלקאייזן, שלא היה יהודי, שימש גם קונסול האימפריה הרוסית, ואין זה יוצא דופן – בדומה לכך שימש אנטון קאטאפגו קונסול של אוסטריה ורוסיה בעכו בשנות העשרים של המאה התשע עשרה.

7 'לחזק את בְּדָקִי בנין בית תלמוד הילדות הנחרב' (פרנקל, תרגום, עמ' 68). בדיקה במקור מגלה שאין מדובר בבית ספר לילדות, כפי שאפשר להבין מן התרגום, אלא בבית לימוד לנערים צעירים (Jugend), שהיה בנוי עץ – כמרבית בתי העיר. ראו: פרנקל, מקור, א, עמ' 239. סמי מכאן לצורך לבדוק שוב ושוב את 'ירושלימה!' מול המקור הגרמני.

8 דיווח.
9 פלורין אוסטרי שווה כ־10 גרושים תורכיים, וכאמור נאספו 1,700 פלורין שהם כ־17,000 גרוש – וכן 30 קרויצרים. ההפרש בין הסכום שנאסף בווינה לסכום שחולק לאנשי הקהילה הועבר לשיקום בניין התלמוד תורה שחרב (ראו לעיל הערה 7).

10 הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, ירושלים, A/W/215. אנו מודים לגב' הדסה אסולין, מנהלת הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, על הרשות לפרסמו.

במסמך עניין רב מכמה וכמה סיבות:

א. הוא מלמד על זיקתה של הקהילה בווינה ההבסבורגית לעולם העות'מאני, שממנו באו כמה ממייסדי הקהילה הספרדית החשובה שהתקיימה בעיר עד המאה העשרים.¹¹

ב. הוא מלמד על ההתפלגות הכלכלית ועל הדמוגרפיה של יהודי בורסה. ברשימה כ־250 שמות, שישית מכלל יהודי העיר, ככל הנראה הנוזקים ביותר, ולכן המספר הגדול של יתומים ואלמנות. פרנקל כתב שבקהילה בבורסה 376 משפחות, החיות כ־240 בתים, ובסך הכול 1,542 נפשות. עוד יש לפנינו במסמך התפלגות לפי מין, ולפעמים עדות על מגורים משותפים של יותר ממשפחה גרעינית אחת בחלל אחד. מן האזכורים הרבים של אלמנות ויתומים אפשר ללמוד שבמשפחה ממוצעת (במעמד הנמוך) היו שלוש נפשות, שכן בדרך כלל נזכרים 'יתום' או 'יתומה', ורק בשני מקרים נכתב 'יתומים', בלשון רבים. אפשר שיש במסמך גם עדות על ניצני הגירה לעיר — בשמות טוקאטלי (מהעיר טוקאט) וגאליפוליטי (מהעיר גאליפולי) ובשם האשכנזי מרקוס. ייתכן שבין התושבים היו פליטים מיוון, בעקבות ההריגות שהתחוללו בשנות המרד היווני. ניכר ברשימה משקלן של משפחות דומיננטיות אחדות בקהילה: סאגיס, קאראקו, פראנקו וצ'יקוריל (שצאצאיה היגרו למצרים).

ג. יש במסמך עדויות על עיסוקיהם של מקצת יהודי העיר: בֵּאלֹקֶגֶי, כלומר דייג; טֵינֵיקֶגֶי, פחה; לִימוֹנֶגֶי, מוכר לימונים; צ'וֹרְקֶגֶי, מוכר מיני מאפה ממולאים; בֵּאקֶאל, חנווני; קֶצֶב. מהמכתב המובא אצל פרנקל אנו למדים כי מרבית יהודי העיר היו אמנם בעלי מלאכה, ומיעוטם סְבָלִים ורוכלים.

ד. המקור שלפנינו תורם תרומה רבת ערך לאוצר השמות, הן שמות פרטיים הן שמות משפחה, של יהודי בורסה. השמות ברשימה הולמים יפה את רשימת שמות המשפחה הנפוצים בעיר שהביא אברהם גלאנטה בספרו על תולדות יהודי תורכיה: אברבנאל, אג'ואילאס, אלמלח, אלפנדארי, אשכנזי, באראזה, בוביטיס, בכמוהר"ש, בכר, בן־אדרת, בן־אפרים, בן־טורירו (נהגה גם וינטורירו), בן־ששון, בנמלך, ברוך, גירון, וליד, טובי, יומטוב, יקותיאל, לוי, ליאון, מולכו, מור־חיים, מרקוס, נבון, נחמיאס, סאבאן, סאגיס, סביליה, סימנטוב, סלתי, עוזיאל, פאלאג'י, פאלומו, פילוסוף, פיליבה, פראנסיס, פראנקו, פרחי, צאידון (סעידון), צ'יקוריל, קאראקו, שוכן/סוכן ושלטון.¹² המסמך גם משקף חלחול

11 על ראשית הקהילה הספרדית בווינה ראו: ארבל, וראו שם מראי מקום לעבודות קודמות. אני, ירון בן־נאה, מתכוון ליידד זמן לחקר קהילה זו, עם עמיתי מיכאל סילבר, על סמך תעודות רשמיות מארכיונים אוסטריים.

12 גלאנטה, ד, עמ' 181.

של כינויים תורכיים לשפת הדיבור של יהודי בורסה (פֶּאַרְמָאָקְסִיס, כלומר חסר אצבע; ג'יליבי כתואר כבוד; אַג'י/חאג'י למי שככל הנראה עלה לרגל לארץ-ישראל), וכן יש בו כינויים בספרדית-יהודית (לה מאנדילה, לה די מאתיה).

ה. נשים כמעט אף פעם אינן נזכרות ברשימה בשמן הפרטי, אלא כבת פלוני או אלמנת פלוני. גם יתומים, כנראה קטינים, מתייחסים לאביהם, אם כי מן הרשימה קשה לדעת אם מדובר בזכר או בנקבה, בגלל הקיצור 'תו' (יתום, יתומת); הצורה 'יתומ' רומזת כנראה לצורת הרבים (יתומי).

ו. מספר החכמים ומשקלם — אנשים לא מעטים נזכרים בתואר חכם. הציון 'בן חכם' מלמד שהקהילה ייחסה לכך חשיבות וראתה בבנו של תלמיד חכם בן טובים.

ז. לשון, הגייה וכתובה פונטית בתקופה זו: הלשון היא עדיין ספרדית-יהודית, והכתיבה טיפוסית לתקופה העות'מאנית המאוחרת — כתיבה פונטית מובהקת (ראו למשל בשמות איזכניז, יעקוב, ישראל, איפראים, מורדכיי, מיריאם; בן פלוני נכתב 'בין').

הרשימה מסודרת בקבוצות של חמישה אנשים, בציון הסכום שקיבל כל אחד מהם, לאחריהם סכום (סֶמָה בלאדינו), ושוב סכומי הכסף שניתנו ליחידים, סכום כולל וכן הלאה. הסכומים משתנים — 25, 50, 75, 100 גרוש. לא ברור מה העיקרון שלפיו נכתבה הרשימה, ואין רמז לנימוקים להחלטה על גודל הסכומים. האם הקריטריון היה מידת הנזקקות והעוני, או שמא להפך, אנשים בעלי מעמד חברתי גבוה יותר (חכמים, בני טובים) קיבלו סכומים גבוהים יותר? קשה לדעת. פלקאייזן העיד שהעדיף את העניים והנזקקים וחילק להם על פי מצוקתם, אך הוא היה תלוי בעצתם ובעדותם של ראשי הקהילה, ואלו — כמו בערים אחרות באימפריה, ובמיוחד בערי הקודש שבארץ-ישראל — נתנו עדיפות בחלוקת המשאבים לעניים מהוגנים ותלמידי חכמים.¹³ השוני בתפיסות הפילנתרופיות לא הסתכם בקריטריונים שונים לחלוקת התמיכה — לפי רמת הנצרכות או בהתאם למעמד החברתי; הוא נגע גם לאפיקי התמיכה ומגמותיה: פרנסי הקהילה המקומית ייעדו את הכסף לתמיכה אישית חד-פעמית בנפגעי הרעש, ואילו קהילת וינה הדגישה את הצורך בהקמת מוסד ציבורי שיקדם את החינוך בעיר לאורך זמן.

להלן העתקת הטקסט:

	[דף 1א]
	גרש'יש]
אלמ'נת] משה הכהן שמש	25
לימונגי ¹⁴ בכור הכהן	75
ישראל קאראקו	75
אלמ'נת] יאודה הכהן	25
ח'כס] שמואל טובי	75
סר'מה]	275
שעדיה [כך!] חזן ואמו	75
ח'כס] דניאל טוקאטלי	50
גבריאל אג'י'ן' ששון	100
ס'ניורה] רבנית ת"ם [תבורך מנשים]	75
ובנו [כך!] ג'יליבין] מירקאדוגי ¹⁵	100
סר'מה]	675
חיים מולכו	50
מירקאדו הכהן חיים	50
שמואל מר חיים	50
אלמ'נה] מזל טוב	75
אלמ'נת] אזלאן [אסלאן]	50
סר'מה]	950
נוניאליס [?] אחים דוס [כלומר שני אחים]	100
מירקאדו קאראקו	50
אברהם עובדיה	50
יעקב הכהן עובדיה	50
אלמ'נת] צרפאטי [צרפתי] קצב	50
סר'מה]	1250

14 בתורכית מוכר לימונים.

15 השם מירקאדו + סיומת הקטנה וחיבה.

ראובן ן' ששון	75
ובנו בכור	50
ח'כם] אברהם ישראל	50
..... <מוסתר בקיפול הנייר>	50
ח'כם] רפאל הלוי	50
סו'מה] 1525	
אלמ'נת] בן אז"י	50
יעקב הלוי עמל ¹⁶	75
בנימין קאלדיס	75
יצחק פ'ראג'	75
אלמ'נת] ן' יעקב אישגואילוש	25
סו'מה] 1825	
אלמ'נת] קוזה [כך!]	50
יוסף הלוי קצב	25
אלמ'נת] מירקאדו הלוי קצב	25
יתו'ם/מת/מי] ן' שבתי הכהן	50
אברהם הכהן רועה	50
סו'מה] 2025	
ח"ר [חכם רבי] אהרן הלוי	75
אלמ'נת] יעקב חזן	50
אלמ'נת] אליקים אשכנזי	25
ליתומים דיל אליקים פאליאג'י	50
אלמ'נת] ח"ר [חכם רבי] בכור פאליאג'י	50
סו'מה] 2275	
אלמ'נת] דוד הלוי פונטיריקה	25
ובת יאודה הלוי נז'כר]	50
אלמ'נת] ן' הלוי פונטיריקה	25
אלמ'נה] רושה	75
שמואל חזן	75

16 כנראה שכיר יום.

[דף ב1]

גרוש'יש]

סר'מה] של אחו"ה [אחורי הדף]	2525
עזרה [כך!] חזן	50
עזרה [כך!] פאלאג'י	75
עזרה [כך!] פאלומבו	50
אלמ'נה] ג'יליבון הכהן	25
ובנה יצחק	25
סר'מה]	2750

יצחק מארקוס	50
משה קאראקו פור[?]	50
אלמ'נת] [נה] דיליסיה	50
אלמ'נה] חאראניה אראניאס	50
ג'יליבון מנשה ¹⁷	75
סר'מה]	3025

אלמ'נת] חכ' יאושע הלוי	50
ובנה משה הלוי	50
אלמ'נת] אברהם הלוי בירבירו ¹⁸	25
שבת'ן' יאודה הכהן רועה	50
אלמ'נת] מיכאל אראניאס	25
סר'מה]	3225

שלמה פ'ראנקו	25
שלום פ'ראנקו	50
(יוסף) משה הכהן דיל קאריאו	50
יעקב צארפאטי ה'?	75
משה נחאמיאס המכר'נה] מאראבוט	75
סר'מה]	3500

בנימין קאראקו קצב	50
-------------------	----

17 ג'יליבי + סיומת הקטנה וחיבה.

18 בלאדינו ספר.

נחום הלוי סאקאט ¹⁹	50
אלמ'נתן יצחק פאלומבו	50
אברהם ב'אליד'	50
שמואל ב'אליד'	75
סו'מה]	3775
אלמ'נתן מיכאל ב'אליד'	50
ובנו	25
יוסף פילוסו'ף]	75
אלמ'נתן קיאיייה ²⁰	50
יתו'ם/מה] די משה הכהן מוסג'י	50
סו'מה]	4025
יתו'ם/מה] די שלמה ׳ן חאג'י דוד	50
אלמ'נתן יצחק ביב'יאה מוסקולה	25
נסים מזרחי עמל	50
נסים הכהן עמל	50
ראובן נאחמיאס	50
סו'מה]	4250
ובנו דוד נאחמיאס	25
ח'כם] אהרן נחמיאס	75
דוד פ'ראנקו	75
אברהם פ'ראנקו	75
אלמ'נתן קוז'ידור ²¹	50
סומה]	4550
אלמ'נתן קאניאס	50
אלמ'נתן יונג'וגלו	50
אלמ'נתן הודי [כך! ׳ן איפראים	50
ח'כם] שמואל סאגיס	100

19 מן התורכית: סאקאטג', כלומר מוכר פסולת בשר בהמות.
 20 הקיאיייה הכח'יא היה האיש שתיווך וקישר בין הקהילה לשלטונות העיר. על התפקיד ראו: בן־נאה, עמ 155-157.
 21 אספן, מלקט, אולי רוכל בחפצים משומשים.

אלמ'נת) שמואל ן' טורירו	100
[דף 2א]	
גרוש'יש]	
4900 סו'מה) מאחו"ה (מאחורי הדף)	
אלמ'נת) מוריננו הכהן	50
דוד הכהן ן' ציון	50
יוסף הכהן ן' ציון	50
אלמ'נת) משה סאגיס	50
אלמ'נת) חאניה (חנניה?) ג'וקריל	50
סו'מה)	5150
יצחק ג'וקריל	50
יהושע צאיידון ²²	50
אלמ'נת) משה צאיידון	50
אלמ'נת) חר"י (חכם רבי יעקב/יוסף/יצחק) פאליאג'י	100
יאודה ציביאה	50
סו'מה)	5450
יתו'ם/מה) חנניה ג'וקריל	50
חיים בוב'יטיס	50
דאניאל בוב'יטיס	50
אלמ'נת) יצחק אשכנזי	25
יו"ט (יום טוב) הלוי ן' יעיש	50
סו'מה)	5675
אלמ'נת) אברהם ששון	100
יעקב הכהן באלוקג'י ²³	50
יצחק הכהן עטל	50
אלמ'נת) קאריאו	75
אלמ'נת) ציביאה	50

22 ייתכן שהוא הנזכר בכתובת ההקדשה של בית הכנסת של ק"ק גירוש. ראו: גלאנטה, ד, עמ' 163. בני המשפחה נזכרים גם בפנקס הקברים מאזמיר במאה השמונה עשרה.

23 בתורכית דייג.

6000	סו'מה]
50	יצחק ברוך ן' אליעזר
50	משה ברוך ן' הגו'
25	מרים די אצאיל [כנראה עשהאל]
50	אלמ'נת] יוסף הכהן ובנו
50	אלמ'נת] נסים הכהן
6225	סו'מה]
75	אברהם טובי ואחיו
75	אלמנת חר"י [חכם רבי יעקב/יוסף/יצחק] מזרחי
100	אלמ'נת] אברהם די ליאון
50	י"ט [יום טוב] ג'וקריל
25	אלמ'נת] נבון
6550	סו'מה]
75	ח'כם] שבתי סאגיס ן' איסטרוק
50	ח'כם] שבתי סאגיס אין טודילוס [?]
50	אלמ'נת] ן' צור
50	אלמ'נת] אברהם סאגיס
25	אלמ'נת] אברהם הכהן באקאל ²⁴
6800	סו'מה]
50	אברהם פאראג'י
25	אהרן ערב
50	ח'כם] חיים הלוי טוקאטלי
25	ן' יאודה ן' מלך סאקאט
50	יתו'ם/מה] ג'וליבי] רפאל סאבאן
100	ג'וליבי] יעקב מזרחי
50	לה די מאתיה [?]
7150	סו'מה]

[דף 2ב]

גרוש'יש]

7150	סו'מה] מאחו"ה [מאחורי הדף]
100	ח"ר [חכם ר' יעקב/יוסף/יצחק] דיליאון נר"ו [נטריה רחמנא ופרקיה]
5	ח'כס] שבת י גאליפוליטי ה"י [השם ישמרהו]
50	ח"ר [חכם רבי] חיים פ'ראנקו
75	ח"ר [חכם רבי] בכור פ'ראנקו
7525	סו'מה]

50 אברהם אג'י יפה

50 יתו'ם/מה] נסים בארזה

75 אלמ'נת] יוסף סאגיס

75 שמואל צאידון

50 יעקב צארפאטי ק'

7825 סו'מה]

50 יתומי'ם] די ישראל מארקוס

50 יתו'ם/מה] די מירקאדוג'ה קבלה [?]

50 שמואל ציב'יאה²⁵

50 דו [?] דוד ב' דוד

50 דו די יצחק פ'ראנקו

8075 סו'מה]

50 יתומי'ם] די חיים הכהן

50 יעקב ג'וקריל נ' ח'כס] אהרן

50 יתומים ואלמ'נת] נסים צבע

100 אלמ'נת] ויתו'ם/מה] די אג'ימאן

50 יתו'ם/מה] די יוסף מולכו

8375 סו'מה]

50 לה די סאיוז [אולי סאיאס?]

50 אברהם טובי המ'כונה] שיבי

25 נזכר בכתובת ההקדשה של בית הכנסת של ק"ק גירוש. ראו:

לעיל, הערה 22.

אלמ'נת] אברהם קאראקו טיניקיגי ²⁶	50
משה קאראקו פארמאקסיס	75
משה הכהן צבע	50
סו'מה]	8650

יתו'ם/מה] די ח'כם] דניאל יפה	50
יצחק הכהן טיניקיגי	50
רחל לה מאנדילה	50
יתו'ם/מה] די סאיוו [?]	50
נסים הכהן ואחיו	100
סו'מה]	8950

נסים הכהן ג'ולאק ²⁷	50
אלמ'נת] שמואל הכהן רועה	25
אלמ'נת] אברהם הלוי	50
משה אצאיל [עשהאל]	50
אלמ'נת] יעקב נ' טורירו ²⁸	50
סו'מה]	9175

שלמה אג'י אזוו	100
ח'כם] יצחק הלוי	100
משה נחמיאס קון לוס יתו'ם/מה]	50
דוד מארקוס	50
נסים אג'י באראזה	50
סו'מה]	9525

[דף 3א, בכתיבה שונה ובקולמוס אחר]	
סומה די אבאשו	9525
יאודה קאראקו פור איל יתום	50
יעקוב איזכנאזי	25
יוסף איזכנאזי	25

²⁶ בתורכית פחח.

²⁷ בתורכית משותק זרוע.

²⁸ יוסף נ' טורירו נזכר בכתובת ההקדשה של בית הכנסת של

ק"ק גירוש. ראו: לעיל, הערה 22.

אלמ'נת] חר"י [חכם רבי יעקב/יוסף/יצחק] טובי	50
יתומים של בן עראניאס	50
סומה	9725

אלמ'נת] גאליפוליטי ג'ליבי יוסף	50
אלמ'נת] ג'ליבי חיים סאבאן	50
חיים אברהם ג'וקריל	50
יתומים של הר' חיים הלוי	100
אשת שלומוג'י נ' טורירו	50
סומה	10025

ח"ם [חכם] ישן עה הכהן ג'ורקג'י ²⁹	50
פוסטאג'י ³⁰ אהרן אלפ'אנדארי	50
מירקאדו קאראקו	25
בין [כך!] שמואל ב'אליד	25
יצחק נאמייאס ³¹	35
סומה	10200

אלמ'נה] רוסה	25
יתומים פאלטי	50
מירקאדו בין מורדכיי [כך!]	50
מירקאדו דאנון	50
יצחק נ' ששון	50
סומה	10425

יתום חיים סיבייה [?]	50
אברהם סאיידון	50
אלמ'נת] חיים איזכנזי	50
אלמ'נת] שלומן [סלומון?]	50
נחום ערב	50
סומה	10645

29 אופה או מוכר של מיני מאפה הנקראים צ'וֹרְק.

30 בתורכית דוור.

31 הכתיב משקף הגייה של השם הנכתב נעמיאס, נחמיאס.

אהרן קאראקו	25
אברהם קאראקו	25
בין שמארייה	25
יתום נאבון	50
יתום אשׁי [כך!]	50
סומה	10850
סילאניקלי בכור	50
יתום מאנדיל	25
משרתים	100
סומה	11025
יעקב קאראקו	50
חאג׳י [א]לייה נעמייאס	45
אלמ׳נת] גורי נאבון	50
שלומן הלוי	50
ואחיו יעקב	25
סומה	11245
אלמ׳נת] טאזארטי	50
אברהם מור חיים	50
אהרן באראזה	50
יוסף הלוי	50
דוד הכהן בין מוריננו	50
סומה	11525
חיים הלוי פונטיריקו	25
יתום ׳ן׳ מלקי [כנראה מלכין]	25
אהרן ברוך	25
יוסף ג׳וקריל	25
יעקב סאגיס בין אברהם סאגיס	50
סומה	11675

[דף 3ב]

סומה די אבאשו	11675
ח"ם [חכם] יעקוב אישפואילוס	50
ישראל ב'אליד חאייון	25
אלמ'נת] אליש'ה, אלישע?	25
יתום יקופילי	25
יתומה סארפ'אטי [צרפתי]	25
סומה	11825
יום טוב סאבאן	75
אלמ'נת] אברהם פאליאג'י	25
אלמ'נת] יצחק ברוך	25
יעקוב הכהן באלוקג'י	25
מיריאם די אסאיל [עשהאל]	25
סומה	12000
אשת ח"ר [חכם רבי] אהרון הלוי	25
סומה	12025
עוד הוספה אה אונוס קואנטוס פרטים קי פ'ואי הכרח די אזירליס	175
הוספה מאס לו קי סי ליס איסקריב'יו אינפרימירו סך דוג'י מיל אי דיזיינטוס גרוש'יש]. ³²	

בע"ה

מוזוטרוס איל רב הכולל אי דוס דיינים די כולל מפה העירה ברושא יע"א [יכוננה עליון אמן] לוס אפ'רמאדוס אבאשו מוס דיקלאראמוס קואל מינטי קון מואיסטרה ידיעה אי מואיסטרה הסכמה סי דיספארטייו דיטו סך די מונידה רידימוס די דיטה דוג'י מיל אי דיזיינטוס גרוש'יש] אה לוס עניים די מואיסטרה סיב'דאד ברושא יע"א אסיגון איסטאן נוטאדוס אין איסטטה פושול'ה אוננו פור אוננו. אי דיטה מונידה איס די לה מונידה קי טרושו איל סי'ניור] קונסול נימצי זה שמו סי'ניור] פאלקאייסין די קושטא קי לה מאנדארון המתנדבים בעם מע'לת] תהלת גבירי וטובי עיר תהלה ויינ"ה

32 תרגום: עוד הוספה לאחדים שהיה הכרח להעניק להם יותר ממה שנרשם לעיל סך שנים עשר אלף ומאתיים גרוש.

יע"א העי"א [ה' עליהם יגן אמן].³³ ולראיה בידו חתמנו שמותינו ביום
עשרה לח'רשן אייר מש'נת] התרי"ו פה ברושא וקים.
חתימות: רפאל יעקב הלוי ס"ט. דניאל קאטאלאן. הצעיר יוסף הלוי.³⁴

33 תרגום: אנו הרב הכולל ושני דיני הכולל מפה העירה בורסה
יע"א החתומים מטה מודיעים איך בידעתנו ובהסכמתנו
חולק הסך האמור בסכום שנים עשר אלף ומאתיים גרוש
לעניי עירנו בורסה יע"א כפי שהם רשומים ברשימה (פוסולה,
מן התורכית) זו אחד לאחד. וסך זה הוא הממון ששלח האדון
קונסול אוסטריה זה שמו סיניור פלקאייזן מקושטא, ששלחו
המתנדבים בעם מעלת תהילת גבירי וטובי עיר תהילה וינה
יע"א העי"א.

34 הראשון נזכר אצל פרנקל כראש החכמים בקהילה, ושני
האחרים הם שניים מארבעת הפקידים. גלאנטה הביא פרטים
אחדים על אודות הרב רפאל יעקב הלוי, וציינו כמחבר ספר
'גויית האריה'. ראו: גלאנטה, ד, עמ' 168. אך למעשה אין
בידינו פרטים על אודות האיש או ספרו.

קיצורים ביבליוגרפיים

- ארבל, 'הקהילה הספרדית בווינה', פעמים 69 (תשנ"ז), עמ' 114-95
- בורנשטיין-מקובצקי, 'ספרות ההלכה בתורכיה, יוון והבלקנים בשנים 1750-1900', פעמים 86-87 (תשס"א), עמ' 124-174
- בן-נאה, 'ירון בן-נאה, יהודים בממלכת הסולטנים: החברה היהודית באימפריה העות'מאנית במאה השבע עשרה, ירושלים תשס"ז
- גלאנטה Avram Galanté, *Histoire des Juifs de Turquie*, I-IX, Istanbul 1985-1986
- דיווח 'Oesterreichischer Kaiserstaat: Wien, 5. Februar [1857]', *Die Allgemeine Zeitung des Judentums* 21, 9 (23.2.1857), pp. 115-116
- השש יאלי השש, 'שינוי גישות כלפי עוני ועניים בקהילה הספרדית בירושלים, 1841-1880', עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, תשע"א
- פרנקל, מקור Ludwig August Frankl, *Nach Jerusalem!* I-II, Leipzig 1858
- פרנקל, תרגום לודויג אויגוסט פראנקל, ירושלימה! תרגם מנדל בר"י שטרן, וינה תר"ך
- קריבאר וגולריז Izzet Keribar & Naim Avigdor Güleriyüz, *The Synagogues of Turkey*, I-II, Istanbul 2008
- תובל שאול תובל, 'הקהילות היהודיות בתורכיה כיום', פעמים 12 (תשמ"ב), עמ' 114-139